

ALMIR PECO
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
almir.peco@ff.unsa.ba

Izvorni znanstveni rad
UDK: 347.633-053.8(497.584Dubrovnik)"653"(093.2)
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y7v64tplwy>
Primljeno: 15. 1. 2025.
Prihvaćeno: 19. 3. 2025.

PRAKSA ADROGACIJE U KASNOSREDNJOVJEKOVNOM DUBROVNIKU

ALMIR PECO

Sažetak: Rad istražuje posvojiteljske prakse u srednjovjekovnom Dubrovniku u kasnom srednjem vijeku predstavljajući raznolike primjere i modalitete posvojenja odraslih osoba (adrogacije). Analizirani dokumenti Kancelarije i Notarijata Državnog arhiva u Dubrovniku, promatrani kroz pravne, društvene i ekonomske aspekte posvojenja, ukazuju na značaj adrogacije u održavanju društvenih struktura i imovinskih prava, osiguravanju nasljedstva, radne snage i socijalne skrbi.

Ključne riječi: posvojenje, adrogacija, afilijacija, Dubrovnik, kasni srednji vijek

Keywords: adoption, adrogation, Dubrovnik, late Middle Ages

Povijesne premise i kontekst

Posvojenje je pravni institut koji se kroz stoljeća razvijao i poprimao različite oblike u skladu s društvenim, kulturnim i pravnim normama određenog vremena. Ono omogućava uspostavljanje pravnog odnosa roditeljstva između osoba koje nisu u biološkom srodstvu, stvarajući trajnu obiteljsku vezu zasnovanu na pravima i obvezama karakterističnima za prirodne obiteljske odnose.¹ Rimsko pravo klasičnog i postklasičnog razdoblja imalo je prilično dobro razvijene norme o posvojenju. One su prepoznavale dvije osnovne vrste: adrogaciju i posvojenje u užem smislu. Oba su se ova oblika terminološki podvodila pod opći pojam posvojenja. Prvi oblik posvojenja omogućavao je da osoba *sui iuris* postane član druge obitelji, dok je posvojenjem u užem smislu te riječi u obitelj priman *filius familias*. Koncept posvojenja imao je prvenstvenu funkciju kompenzacije nedostatka prirodnog potomstva, produženja rodoslovne linije i osiguravanja nasljedstva unutar

---

¹ Marina Garbellotti, "The Importance of the Name: The Institution of Adoptio in Hereditatem in the Modern Age", u: *Adoption and Fosterage Practices in the Late Medieval and Modern Age*, ur. Maria Clara Rossi, Marina Garbellotti, Roma: Viella, 2015., 230-231.

obitelji. Antički model posvojenja oblikovao je tumačenja i usmjeravao je rasprave srednjovjekovnih autora prema ovoj temi.²

Slično drugim institucijama rimskog pravnog sustava koje su prenesene u srednji vijek, i posvojenje je doživjelo određene modifikacije.³ S obzirom na to da se prema klasičnom rimskom poimanju posvojenje primarno razumijevalo u kontekstu zadovoljenja dinastičkih potreba aristokratskih Rimljana, kao mehanizam nadoknade nedostatka biološkog nasljedstva, a ne rješavanje društvenih potreba poput zbrinjavanja napuštene djece, emocionalna dimenzija i empatija prirodne nježnosti prema djetinjstvu ili utjehe zbog odsutnosti ili gubitka djece nisu imali presudnu ulogu. S kršćanstvom su ovi elementi uvedeni u rimski svijet, što je imalo za posljedicu postupno transformiranje društvenog i pravnog karaktera posvojenja.⁴

Srednjovjekovne posvojiteljske prakse obično nisu bile sistemski uređene i zakonski regulirane, već su se ravnale prema starim običajima i ustaljenim principima, sukladno općenito velikoj ulozi običajnog prava u području obiteljskih odnosa.⁵ Tako je bilo i na području pod jurisdikcijom dubrovačke komune. Dubrovački statut od svih je pitanja vezanih uz posvojiteljske prakse regulirao jedino institut domazetstva.⁶ Nedostatak zakonskih normi ne mora nužno odražavati ni važnost ni učestalost ove pojave.

² Didier Lett, "Droits et pratiques de l'adoption au Moyen Âge", *Médiévales* 35 (1998.), 6; Daniel Pollack, Moshe Bleich, Charles Reid, Mohammad Fadel, "Classical Religious Perspectives of Adoption Law", *The Notre Dame Law Review* 79/2 (2004.), 121. Detaljnije: Maria Gigliola di Renzo Villata, "Adoption Between Ancien Régime and Codification: Is It in Remission in a Changing World?", u: *Family Law and Society in Europe from the Middle Ages to the Contemporary Era*, ur. Maria Gigliola di Renzo Villata, Cham: Springer International Publishing, 2016., 59-60, 72-75. Srednjovjekovni pravници razumijevali su pojam posvojenja kao opći termin za različite posvojiteljske prakse, uključujući adrogaciju. Uporaba ovih termina nije uvijek bila dosljedna i ujednačena. M. G. di Renzo Villata, "Adoption Between Ancien Régime and Codification", 58-59, 62; Anita Guerreau-Jalabert, "Qu'est-ce que l'adoption dans la société chrétienne médiévale?", *Médiévales* 35 (1998.), 35.

³ Karakter sačuvane dokumentacije i terminološka uporaba pojma posvojenja u srednjem vijeku daju prostora za različita tumačenja i polemike o tome radi li se uistinu o pravom posvojenju kakvo je bila definirano u rimskom pravnom sustavu. Više o tome: A. Guerreau-Jalabert, "Qu'est-ce que l'adoption dans la société chrétienne médiévale?", 37-40.

⁴ Cesarina Casanova, "Adoption and Agnation, Some Reflections", u: *Adoption and Fosterage Practices in the Late Medieval and Modern Age*, ur. Maria Clara Rossi, Marina Garbelloti, Roma: Viella, 2015., 18-19; D. Pollack, M. Bleich, C. Reid, M. Fadel, "Classical Religious Perspectives of Adoption Law", 120; A. Guerreau-Jalabert, "Qu'est-ce que l'adoption dans la société chrétienne médiévale?", 44. U srednjem vijeku, a posebno radom kanonista, dolazi do značajnog pomaka u shvaćanju prava djece i njihovog položaja u društvu. Kršćanska misao pridavala je djeci urođena prava, neovisno o njihovoj podrijetlu, naglašavajući milosrđe i društvenu odgovornost. Kanonisti su, oslanjajući se na ta načela, proširili pravne okvire naslijeđene iz rimskog prava, ističući da sva djeca, uključujući i onu rođenu izvan braka, imaju pravo na roditeljsku skrb i poštovanje, kao i na slobodu u donošenju važnih životnih odluka, poput izbora supružnika ili duhovnog poziva. Detaljnije: Charles Jr. Reid, "The Rights of Children in Medieval Canon Law", *SSRN Electronic Journal* (2008.): <https://ssrn.com/abstract=1015403> (pristupljeno 6. 3. 2025.).

⁵ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13. do 15. stoljeća*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1994., 15.

⁶ *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*, prir. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica, Ivo Veselić, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002., IV, 70. Odredbom iz 1349. godine, koja skoro u potpunosti ukida ograničenje oporučnog raspolaganja imovinom, spomenuta odredba stavljena je van snage (VIII, 94). Vidi: Vera Čuković, "Razvoj ugovora o nasljeđivanju u dubrovačkom pravu XIV vijeka", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 14 (1966.), 276, 279.

Na običajnu praksu vezanu uz posvojenje u Dubrovniku, uostalom kao i širom srednjovjekovne Europe, presudan utjecaj imalo je rimsko-bizantsko i kanonsko pravo. Kršćanstvo je preoblikovalo i prilagodilo institut posvojenja, usklađujući ga sa svojim teološkim učenjem. Time je praksa posvojenja poprimila novu dimenziju, prožetu emocionalnim, karitativnim i duhovnim motivima, koji su odražavali evanđeosko i kanonsko shvaćanje obitelji i brige za bližnje.⁷ U tom kontekstu, kako ističe Toma Akvinski, posvojenje je predstavljalo svojevrsni kompenzacijski mehanizam, osobito u slučaju gubitka vlastitog potomstva.⁸ Kršćansko poimanje posvojenja nadilazi pravni okvir i promatra se kroz duhovnu i simboličku prizmu, povezujući ga s teološkim konceptom usinovljenja vjernika u Božju obitelj. Posvojenje se ne shvaća samo kao pravni čin, već prvenstveno kao izraz ljubavi i prihvaćanja koji pojedincu osigurava novi identitet, pripadnost i sigurnost. Crkva u tom procesu prepoznaje odraz Božje ljubavi i providnosti, naglašavajući univerzalnu brigu za svakog čovjeka, neovisno o njegovu podrijetlu. Na taj način institut posvojenja postaje ne samo društvena nužnost, već i duhovni čin u kojem se prelamaju temeljna kršćanska načela milosrđa, solidarnosti i ljubavi.⁹

Historiografija uglavnom smatra da je posvojenje bilo široko rasprostranjeno među aristokratskim slojevima u klasičnoj antici, ali je od 11. ili 12. stoljeća postupno iščezlo iz njihove prakse, sve do kraja 18. stoljeća. Ovaj razvoj obično se objašnjava jačanjem feudalnih i statutarnih normi koje su davale prednost nasljeđivanju po krvnoj liniji. Ipak, iako je među aristokracijom izgubilo značaj, posvojenje je u pojedinim europskim pravnim sistemima i dalje opstajalo, prvenstveno među nižim društvenim slojevima i u specifičnim pravnim okolnostima, što ukazuje na njegovu prilagođenu i ograničenu primjenu u tom periodu.¹⁰

Usporedba učestalosti posvojiteljskih praksi u europskom kasnom srednjem vijeku predstavlja značajan metodološki izazov, s obzirom na nedostatak opsežnih i detaljnih istraživanja koja bi omogućila donošenje pouzdanijih zaključaka. Dosadašnja saznanja ukazuju na prisutnost posvojenja u različitim dijelovima Europe. U Francuskoj je između 15. i 17. stoljeća, iako još uvijek nije iscrpno istražena, prvenstveno zbog obimne arhivske građe koja zahtijeva temeljitu analizu, prisutnost posvojenja potvrđena

⁷ Zdenka Janeković Römer, "O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji", u: *Filii, filiae...: Položaj i uloga djece na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogoerović Crljenko, Poreč: Državni arhiv u Pazinu; Sveučilište Jurja Dobrića u Puli-Odjel za humanističke znanosti; Zavičajni muzej Poreštine-Museo del territorio parentino, 2011., 24.

⁸ Thomas Aquinas. *Summa theologiae*, trans. Fathers of the English Dominican Province, New York: Benziger Brothers, 1911-1925., Suppl., q. 57, a. 1. O stajalištima Crkve prema posvojenju vidi još: Illa, q.23, a. 1-4; Suppl., q 57, a. 1-3.

⁹ Opširnije: Liviu Mihăileanu, Emanuel Adrian Sărbu, "Theology of Adoption in the Context of Christian Faith", *Jurnal teologic* 19/2 (2020.), 67-87; A. Guerreau-Jalabert, "Qu'est-ce que l'adoptio dans la société chrétienne médiévale?", 45-46.

¹⁰ C. Casanova, "Adoption and Agnation, Some Reflections", 17, 24-25. Općenito o stajalištima prema posvojenju u srednjem vijeku vidi: Z. Janeković Römer, "O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji", 22-25.

u različitim regijama, uključujući Pariz, Burgundiju, Lyon, Montpellier i jugozapad Francuske. Slični pokazatelji, iako u manjoj mjeri, prisutni su i u Španjolskoj.¹¹ Na području Verone i Montpelliera istraživanja su pokazala da srednjovjekovna posvojenja nisu bila isključivo usmjerena na djecu, već su mogla uključivati i odrasle osobe, često iz ekonomskih i socijalnih razloga. Za razliku od antičkog perioda, gdje je posvojenje prvenstveno služilo učvršćivanju patrijarhalne vlasti, u srednjem vijeku ono je nerijetko predstavljalo pragmatično rješenje za osiguranje materijalne sigurnosti i međusobne koristi posvojitelja i posvojenika. Dostupni primjeri sugeriraju da je posvojenje moglo biti oblik prilagođavanja demografskim i ekonomskim izazovima, pri čemu su se posvojitelji nadali podršci i zaštiti u starosti, dok su posvojenici stjecali stabilnost i nasljedna prava. Iako notarski dokumenti bilježe pravne i materijalne aspekte ovih aranžmana, iz njih nije moguće sa sigurnošću rekonstruirati emocionalnu dinamiku koja se razvijala unutar takvih obitelji.¹²

Staleški podijeljeno srednjovjekovno društvo razvijalo je socijalno diferencirane stavove prema posvojenju. Ona nije bila poželjna među dubrovačkom vlastelom jer je proturječila idealu očuvanja čistoće podrijetla roda, koji su činili krvni srodnici po muškoj liniji. Nasuprot tome, posvojenje je bila karakteristično za niže društvene slojeve, kod kojih je potreba za proširivanjem kućanstva bila izraženija, a čistoća podrijetla nije imala značajnu ulogu. Ovo se posebno manifestiralo kroz relativno čestu pojavu adrogacije (*adoptione siue arrogatione*), specifične prakse posvajanja odrasle osobe.¹³

U srednjem vijeku, kao i u antici, posvojenje odraslih osoba, zbog svog utjecaja na obiteljsku strukturu, podrazumijevalo je zakonski postupak s određenim stupnjem formalnosti i svečanosti. Da bi pravni čin bio registriran i valjan, posvojitelj i posvojenik morali su biti nazočni i riječima izraziti pristanak.¹⁴ U tom smislu, notarske su isprave bile najvažniji instrumenti u pravnom reguliranju posvojenja, osiguravajući njegovu formalnu valjanost i legalnost. Tipični obrasci propisivali su prisutnost posvojenika koji daje pristanak te potvrdu da posvojenik postaje ravnopravan prirodnom sinu, sa svim pripadajućim pravima i obavezama. Poseban naglasak stavljao se na zaštitu

¹¹ Maria Gigliola di Renzo Villata, "Adoption between Middle Ages and Modern Era: Was it in Decline?", u: *Adoption and Fosterage Practices in the Late Medieval and Modern Age*, ur. Maria Clara Rossi, Marina Garbellotti, Roma: Viella, 2015., 62-64.

¹² Maria Clara Rossi, "Stories of Affection in the Middle Ages: Adoptive Children, 'Children of the Soul' and Spiritual Children", u: *Adoption and Fosterage Practices in the Late Medieval and Modern Age*, ur. Maria Clara Rossi, Marina Garbellotti, Roma: Viella, 2015., 89-90. Takvih je primjera, istina u manjoj mjeri s obzirom na slabiju učestalost ove prakse, zabilježeno i u Firenci. Lucie Laumonier, "Manières de parenté. Les formes de l'adoption dans la région de Montpellier au XVe siècle", *Annales du Midi: Revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale* 127 (2015.), 9-14; Thomas Kuehn, "L'adoption à Florence à la fin du Moyen Âge", *Médiévales* 35 (1998.), 77.

¹³ Z. Janeković Römer, "O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji", 24-25.

¹⁴ M. G. di Renzo Villata, "Adoption Between Ancien Régime and Codification", 62-63, 72.

posvojenika, očinsku odgovornost posvojitelja i obavezu da se posvojiteljski odnos ne prekine bez opravdanog razloga.¹⁵ U nastavku teksta, na temelju ugovora iz arhivskih serija Notarijata i Kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku, analizirat ćemo raznolike modalitete adrogacije na području Dubrovnika i njegovog neposrednog zaleđa od kraja 14. do sredine 15. stoljeća.

Adrogacija u dubrovačkoj praksi kasnog srednjeg vijeka

U Dubrovniku su ugovore o posvojenju sastavljali notari u prisutnosti obiju strana. Kada su posvojitelji bili supružnici, bilo je uobičajeno da zajednički nastupaju pri sklapanju posvojiteljskog ugovora, no postoje i primjeri gdje je pravni posao sklopio suprug bez sudjelovanja supruge. Običajna praksa zahtijevala je suglasnost punoljetne djece ako su živjela u zajednici s posvojenikom.¹⁶ Također, moglo se dogoditi da se nakon zaključenja posvojenja sastavljaju dodatne isprave kojima se proširuju obveze ugovornih strana.¹⁷ Isprave kojima se pravno regulira posvojenje najčešće se odlikuju standardiziranom formom sporazuma između posvojitelja i posvojenika. Uniformirani obrasci u ugovorima ukazuju na učestalost ove prakse. Struktura isprave uglavnom je ovisila o uhodanoj praksi i preferencijama notara, ali je njezina suština u većini analiziranih primjera bila slična. U prvom dijelu ovih dokumenata obično se navode podatci o sudionicima pravnog čina, odnosno posvojitelja i posvojenika. Potom slijede motivi i razlozi kojima se pojašnjava i obrazlaže sam čin posvojenja. Nakon toga izlažu se uvjeti pod kojima se posvojenje provodi i ostvaruje pravnu snagu, uz obećanja i obveze koje ugovorne strane moraju ispuniti. Na kraju se obje strane obvezuju na poštivanje i ispunjavanje svih sporazumom utvrđenih stavki pri čemu se ponekad navode i sankcije za slučaj njihova kršenja. Ovi ugovori često podsjećaju na klasične ugovore o radu ili služenju, s time da se nadoknada za rad ne isplaćuje u novcu, nego kroz nasljeđivanje imovine i prava koja posjeduju posvojenici.

Različiti modeli adrogacije, odnosno posvojenja odraslih osoba na dubrovačkom području koji su predstavljeni u nastavku rada, strukturirani su i analizirani sukladno različitim motivima koji se mogu prepoznati u pozadini. Ovakav pristup usklađen je s uobičajenom kategorizacijom posvojenja i posvojiteljskih praksi u historiografiji,

---

¹⁵ Detaljnije: M. G. di Renzo Villata, "Adoption between Middle Ages and Modern Era", 51-55.

¹⁶ V. Čučković, "Razvoj ugovora o nasljeđivanju", 288.

¹⁷ Tako se naknadnom ispravom iz veljače 1435. godine Miljko Radosalić s Lopuda (*Miglchus Radosalich de Insula de Medio*), koji je 1432. godine postao posvojeni sin i baštinik Marka Vlaha zvanog *Magnauacha*, obvezao, u znak zahvalnosti i iskrene roditeljske ljubavi koju iskazuju i pružaju mu Marko i njegova žena Radosava, da će ih ubuduće slušati, hraniti, oblačiti i tretirati kao svoje roditelje te da će nakon njihove smrti organizirati sahranu prema svojim mogućnostima. (18. 2. 1435.), Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-9, *Diversa Notariae* (dalje: *Div. Not.*), sv. 19, f. 238v.

uzimajući u obzir promjene koje su izmijenile njihov antički temelj. Ovdje se još jednom potvrđuje, da, za razliku od antičkoga razdoblja, posvojenje u kasnom srednjem vijeku nije bila praksa rezervirana za društvene elite, već su je uglavnom koristili obrtnici, poljoprivrednici i pojedinci koji su nastojali osigurati emocionalnu potporu i zajednički život. Često je bila motivirana gospodarskim i imovinskim interesima, pri čemu su posvojenici stjecali materijalnu sigurnost. Njihov je status mogao biti izjednačen sa statusom biološke djece, što je podrazumijevalo određeni gubitak neovisnosti. S druge strane, vidljivo je da su posvojitelji ovim institutom nastojali nadoknaditi izostanak potomaka, osigurati nasljednu lozu te izbjeći starost u osami, što je bilo osobito izraženo kod udovaca i udovica.¹⁸

Zbrinjavanje bliskih srodnika

Posvojenje odraslih osoba vrlo je često korišteno kao pogodno sredstvo za zbrinjavanje i osiguravanje bliskih srodnika. Religijsko-moralni motivi mogli su potaknuti pojedince da posvoje članove obitelji koji su ostali bez roditelja ili su se nalazili u teškoj materijalnoj situaciji. U srpnju 1396. godine bračni par iz Rijeke dubrovačke (Omble), Obrad Tvrdojević (*Obrad Tuerdoyeuich*) i Budna posvajaju Budnina nećaka, Obrada Mirosalića (*Obradus Mirosalich*) kao svog zakonitog i prirodnog sina. U znak afilijacije supružnici nepobitno izjavljuju da će Obrad naslijediti svu pokretnu i nepokretnu imovinu. Isto tako, ako se kojim slučajem dogodi da on umre prije svojih posvojitelja, a pri tome ne bude imao djece, njegovim budućim roditeljima ostaje u nasljedstvo sva njegova imovina. Obrad se uobičajeno obvezuje da će poslije njihove smrti organizirati pogreb i davati milostinju za njihove duše, kako već običaj to nalaže.¹⁹

¹⁸ Ova društvena funkcija posvojenja prepoznata je još u kasnoantičkim pravnim izvorima, dodatno učvršćena u Justinijanovom zakonodavstvu te proširena u zapadnoeuropskoj pravnoj tradiciji 12. stoljeća. L. Laumonier, "Manières de parenté", 14; Maria Clara Rossi, "Figli per l'amor di Dio. Pratiche dell'adozione e dell'affidamento nel basso medioevo", u: *I giovani nel Medioevo. Ideali e pratiche di vita*, ur. Isa Lori Sanfilippo, Antonio Rigon, Roma: Istituto storico italiano per il medio evo, 2014., 95-96, 100-102, 106-108; Lucia Sandri, "Forms and Contracts of Adoption in Florence's Hospital of the Innocents between the Late Middle Ages and the Modern Era", u: *I giovani nel Medioevo. Ideali e pratiche di vita*, ur. Isa Lori Sanfilippo, Antonio Rigon, Roma: Istituto storico italiano per il medio evo, 2014., 192-193.

¹⁹ [...] *Promittentes et nos obligantes eidem ipsum penes nos donec vixerimus seu alter nostrum vixerit tenere et tractare tamquam filium legitimum et ipsum in vita nostra nunquam deserere, et ex nunc in signum recognitionis dicte filiationis volumus et constituimus et irrevocabiliter ordinamus quod si dictus Obradus stabit nobiscum et nos honorabit et tractabit tamquam patrem et matrem, post mortem nostram habeat et succedat omnia bona nostra mobilia et immobilia tamquam filius noster legitimus [...]* Ita tamen quod in fine obitus nostri dictus Obradus teneatur nos facere sepeliri et pro animabus nostris dare charitates secundum consuetudinem contrate. Et ex altera parte, ego Obradus Mirosalich predictus, recipio dictos Obradum Tuerdoyeuich et dictam Budnam eius uxorem in meos patrem et matrem et promitto et et [!] me obligo stare cum eis donec vixerint et ego vixero et ipsos honorare et tractare ut patrem et matrem [...] (16. 7. 1395.), Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-15, *Diversa Cancellariae* (dalje: *Div. Canc.*), sv. 33, f. 51.

Nešto je određeniji i detaljniji ugovor kojim je početkom travnja 1401. godine Bratan Kranojević (*Brathan Cranoeuich*) iz Šumeta posvojio svoga nećaka Pribila Ostojića (*Pribil Ostoich*). Bratan prihvaća Pribila u svoju kuću zajedno s njegovom suprugom kada se oženi. Svome sada posvojenom sinu ostavlja sva dobra koja ima i koja će steći u budućnosti. Ova nasljedna prava garantirana su i Pribilovim nasljednicima, odnosno njegovim biološkim sinovima, ako ih bude imao. Bratan se dalje obvezuje da ništa od svojih dobara neće prodati ili ustupiti bez dozvole i pristanka posvojenog sina. S druge strane, Pribil službeno priznaje Bratana za svoga posvojiteljskog oca i obećava da će časno služiti, poštivati i slušati Bratana i njegovu suprugu kao oca i majku. U slučaju da ne bude imao djecu, a nadživi svoje roditelje, spomenutim dobrima Pribil može raspolagati prema vlastitoj volji. Ugovorom su dalje predviđeni postupci i djelovanja u slučaju nekih drugačijih scenarija. Tako se određuje da ako Pribil umre prije svojih roditelja, pri tome ne ostavljajući iza sebe potomstva, sva njegova dobra imaju pripasti njegovom posvojitelju. Ukoliko tada bude oženjen, Bratan je dužan njegovoj udovici vratiti miraz i sve ono što je donijela u brak. Ako iza Pribila ostanu djeca, određeno je da se za njihovu ishranu i brigu treba zauzeti Bratan kao da su njegova vlastita.²⁰ Ovaj ugovor pokazuje koliko se u određenim slučajevima vodilo računa o pojedinostima, što sugerira da je praksa bila učestala i dobro razvijena. Anticipiranje budućih situacija i odredbe kojima se one rješavaju pokazuje oprezan pristup prilikom sklapanja ovakvih ugovora i stupanja u posvojiteljsku vezu bez obzira na to što se radilo o bliskim srođnicima. Osiguravanje

---

²⁰ *Nos Brathan Cranoeuich de Zonchetto et Pribil Ostoiich, nepos dicti Bratani confitemur quod ex certa nostra sciencia et voluntate bona venimus invicem ad hanc concordiam videlicet: quod ego Brathan predictus recipio dictum Pribillum presentem et consencientem in filium meum adoptivum et promitto eum tractare et mecum tenere et similiter eius uxorem cum contigerit ipsum uxorem tanquam filium meum legitimum et naturalem per totum tempus vite mee et ex nunc obligo eidem Pribillo omnia bona mea que habeo et in futurum habebō et quomodocumque michi spectancia et pertinentia tam stabillia quam mobillia ita ut post obitum meum omnia sint et esse debeant dicti Pribilli et eius heredum si filios ex eo nascentes relinquet post se me viuentem et quod de ipsis bonis meis interim donec viuum aliqua vendere et alienare non possem absque licencia dicti Pribilli. Et si ipse Pribilus michi superuiveret et non haberet filios sceu filias quod ipsa bona dimitere possit cui ei placebit et de eis post obitum meum et uxoris mee facere omne suum velle tanquam de re sua propria. Et ex altera parte ego Pribil predictus recipio dictum Brathan in patrem meum adoptivum et promitto et obligo me tractare eum et eius uxorem et honorare tanquam patrem et matrem et cum eis stare et seruire et eorum mandatis obedire et facere quecumque potero et videro utilia pro eorum domo et auenimento usque per totum tempus eorum vite et utriusque eorum et moriente dicto Brathan facere eum sepellire honorifice et caritatem pro eius anima secundum suam condicionem ac eius uxorem nutrire condecenter expensis victus et vestitus et mecum tenere in domo donec ipsa vixerit et quod per totum tempus eorum vite ipsos nec aliquam ipsorum deserere non possim nec discedere ab eis aliqua ratione vel causa. Et si casus esset quod ego premoriar dicto Brathano non dimittendo filios sceu filias ex me descendentes quod omnia bona mea tam stabillia quam mobillia et michi quemcumque spectancia sint dicti Brathani et ipse Brathanus teneatur facere me sepelliri et caritatem pro anima secundum eius possibilitatem honorifice. Et si duxero uxorem dotem vel aliqua bona portantem secum in domo dicti Brathani quod ipse Brathanus teneatur dicte uxori mee restituere dictam dotem et bona que secum portasse ad maritum. Et si filios dimitterem post mortem meam viuentem dicto Brathano quod ipse Brathan teneatur eos pene se tenere nutrire et tractare tanquam filios suos. Quibus omnibus predicte partes consenserunt et se obligauerunt volentes quod de predictis fiant duo instrumenta videlicet unum pro utraque partium. Ser Johannes de Volczio iudex et Ruschus magistri Christofori testis. (3. 8. 1401.), Div. Canc., sv. 33, f. 209v.*

obitelji bio je prioritet pa se posebno vodilo računa o tome da se pojedinačnim stavkama garantiraju nasljedna prava potomstvu. Ovisno o okolnostima i međusobnom dogovoru ponekad su te odredbe bile povoljnije za posvojitelja nego za posvojenika.

Religijska i moralna obaveza zbrinjavanja članova obitelji ponekad je bila izražena kroz formulaciju da se posvojenje obavlja "u ime Božje", što je pravnom činu dodavalo i određenu duhovnu dimenziju. Koncem 1413. godine, ostarjeli supružnici Pribislav Obradović (*Pribislauus Obradouich*) i Stojka posvojili su Stojkina nećaka (*assumpserunt in Dei nomine Ratchum, filium condam Doberchi, condam fratris dicte Stoyche, in eorum filium adoptiuum*), pod uvjetom da sa suprugom Margaritom služi, radi, hrani i sluša (*seruiant, laborent, nutriant et obediant*) Pribislava i Stojnu kao svoje roditelje. Oni zauzvrat Ratku, Margariti i njihovoj djeci u nasljedstvo ostavljaju svu svoju imovinu.²¹

Ova je praksa bila prilično uobičajena među supružnicima bez vlastita prirodnog potomstva koji su spremni ustupiti značajan, a vrlo često i cjelokupan imetak kako bi osigurali njegovatelje u starosti. Briga za starije i iznemogle roditelje bila je nepisana obveza njihove djece, a posvojenjem su te dužnosti, sada pravno formulirane, prelazile na posvojenike. Ta potreba još je izraženija kod osoba koje nisu imale potomstva ni bračnog partnera. Takva nesretna sudbina zadesila je Stojku, udovicu Pribila Grubanovića (*Pribius Grubanouich*) koja je, dočekavši duboku starost nakon smrti muža i djece, odlučila posvojiti Površka Bogčinovića (*Poverschus Bogzinouich*), inače nećaka njena pokojnoga supruga. Njihov odnos uređen je na nešto drugačiji način. Za razliku od ranijih primjera, Stojka nije zahtijevala od posvojenog sina da s njom boravi, radi i služi u zajedničkom domu. Umjesto toga, Površko je od Stojke dobio manju kuću u Dubrovniku u seksteriju sv. Nikole, s punim pravom raspolaganja poslije smrti majke. Zauzvrat je bio obvezan svake godine davati 10 perpera za Stojkinu ishranu i uzdržavanje. Nakon njene smrti bio je obvezan godišnje davati novčani iznos od pet perpera dominikanskom samostanu u Dubrovniku i jedan star ulja crkvi sv. Katarine gdje je bilo predviđeno Stojkino grobno mjesto. Uz kuću, ona je Površku u nasljedstvo ostavila sva svoja tadašnja i buduća pokretna dobra, uključujući i ona koja će biti vraćena na ime miraza, uz uvjet da ih proda i od cjelokupne zarade zadrži dio prihoda za sebe, a ostatak razdijeli u dobrotvorne svrhe za njenu dušu.²²

²¹ [...] *Et in premium filiationis omnia bona mobilia et stabilia et jura dictorum Pribislai et Stoyche post mortem amborum ipsorum Pribislai et Stoyche sint dictorum Ratchi et Margarite et suorum filiorum illico eis traditis sepulture [...]* (1. 11. 1413.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 354v.

²² *Stoicha, filia quondam Dobretini et relicta Pribii Grubanouich, asserens se filios nec filias proprios haberre et iam esse deductam ad extremum senum. Ita quod non amplius potest se defaticare ad laborandum quo vivere possit et diligere Poverschum Bogzinouich in filium nepotem mariti sui pro se heredes et successores suos titulo et nomine donationis inter vivos que reuoci non possit infringi nec ipsius peniteri propter aliquam ingratitudinem inuiriā vel offensam dedit, tradidit et donauit predicto Pouerscho Bogzinouich nepoti suo [!] viris presenti pro se heredibus et successoribus suis stipulanti et recipienti unam ipsius Stoiche domunculam, que fuit suprascripti condam Pribii mariti sui sibi peruenua ex morte filiorum et filiarum suarum et dicti Pribii mortuorum ab intestato et sine heredibus et in pupilari etate, positam in Ragusio in sexterio sancti Nicolay [...] cum omnibus iuribus et pertinentiis ad ipsam domunculam post mortem eiusdem Stoiche habendum,*

Iza religiozno-dobročiniteljskog opravdanja adrogacije stajali su obostrani interesi i potrebe: s jedne strane, težnja posvojitelja prema osiguravanju skrbi u starosti, s druge strane, posvojenika koji je tražio egzistencijalnu sigurnost za sebe i svoju obitelj. U izvjesnom broju slučajeva posvojenjem se formalnopravno uređivalo već postojeće stanje. Posebno je to bilo izraženo na primjerima posvojenja pastorka ili djeteta rođenog izvan braka, kako bi se na taj način osiguralo nasljedno pravo ili miraz. Tako je, na primjer, izvjesni Rade Bogišić iz Drijeva posvojio izvanbračnu kćer Tvrdislavu.²³ Posljednjeg dana kolovoza 1410. godine Martin Mievšić (*Martinus Mieusich*) posvojio je svog pastorka Radišu Miječevića (*Radissa Mieueuich*). Osim što obećava da će ga tretirati kao sina, hraniti, njegovati, odgajati i skrbiti se o njemu kao pravi otac, Martin svog pastorka postavlja *sine aliqua molestia vel impedimento* za punopravnog nasljednika polovine svojih dobara i stvari. S druge strane, Radiša u znak afilijacije izjavljuje da će cijeli život smatrati Martina svojim ocem, prema njemu se ophoditi s poštovanjem i predanošću, i nastaviti djelovati, raditi i slušati onako kako sin sluša svoje roditelje.²⁴ Na isti je način

---

tenendum, possidendum, vendendum, donandum, alienandum et omnem ipsius Pouerchi faciendum voluntatem cum angaridio infrascripto tanquam ex propria re ac pactis modis et condicionibus infrascriptis, videlicet, quod ipse Pouerscus anno quolibet in vita dicte Stoiche pro suo victu dare teneatur et debeat yperperos decem grossorum. Et post mortem ipsius Stoiche singulo anno in perpetuum dare debeat monasterio fratrum predicatorum Ragusii yperperos quinque et ecclesie sancte Catarine extra portam Ploze ubi dicta donatrix habet suum sepulcrum, starium unum oley et afflictum terreni comuni Ragusii presente dicto Pouercho et ad omnia et singula suprascripta per ipsum fienda se obligante. Item dedit et donauit dicta Stoicha scripto Pouercho omnia alia sua bona mobilia jura et actiones quas et que habet et habebit et se habere reperietur post eius mortem tam nomine dotis quam aliter cum condicione quod idem Pouerscus post mortem ipsius Stoiche omnia dicta bona vendere teneatur et debeat et illorum omnium venditione ex parte soluere tractam suam et ex reliquo facere elimosinas pro anima sua et ad habundantiorem cautelam dicti Pouerchi ac firmatatem suprascriptorum omnium et singulorum et cum conditionibus suprascriptis dicta Stoicha omne jus suum omnesque actiones, rationes et defensionis seu exceptiones quas et que habuit, habet et in futurum habebit seu sibi spectare et pertinere potest et poterit tam in dicta domo superius donata quam in omnibus et singulis suis bonis aliis mobilibus et stabilibus iuribus et actionibus presentibus et futuris cum conditionibus predictis renunciavit et renunciat et penitus renunciandum esse vult in manibus et potestate suprascripti Pourschi presentis et stipulantis modo et forma predictis ad agendum ex ipsis prout superius specificatur. Que omnia et singula suprascripta dicte partes simul inter se firma et rata habere promiserunt super sese et omnia cuiuslibet ipsorum bona renuntiaties ambo. Judex et testis ut supra. (10. 10. 1435.), Div. Not., sv. 20, f. 80.

²³ (23. 1. 1394.), Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-13.1, *Liber dotium*, sv. 2, f. 151v; *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga miraza iz Državnog arhiva u Dubrovniku 1380-1506)*, prir. Esad Kurtović, Sarajevo: autorsko izdanje, 2022. (dalje: *Ispisi iz knjiga miraza*), 8.

²⁴ *Martinus Mieusich accepit Radissam Mieueuich eius priuignum presentem, volentem et consentientem in eius filium adoptiuum. Promittens dictus Martinus dictum Radissam ut filium deinceps tenere in domo nutrire, allere, docere, eunque carum et dilectum habere et circha ipsum curam adibere debet pater in filium. Et post mortem dicti Martini isdem Martinus ex nunc vult quod medietas omnium bonorum er rerum suarum sit dicti Radisse, ipsamque medietatem bonorum habeat teneat et sine aliqua molestia vel impedimento faciat ut de propriis rebus et prout possit nunc dictus Martinus ante hanc conuentionem. Eto hoc ideo quia dictus Radissa in signum filiationis et hobedientie promittit toto tempore vite sue dictum Martinum tenere et in patrem tractare et illum honorem reuerentiam et obsequium ei impendere ut patri suo in domo secum usque ad mortem comorari, laborare et continuo operari ubi et prout isdem sibi precipiet, ab eo non discedere nec ab eius preceptis aliqua ratione vel causa honeste et bene secum agere et in omnibus et quibuscumque sibi hobedire prout tenentur filii obedire parentibus. Hec carta etc. Judex ser Jacobus de Gondola et Ratcho de Menze testis. (31. 8. 1410.), Div. Canc., sv. 38, f. 147.*

Radosav Pribilović posvojio Vlakotu, sina njegove žene Stojke iz prvog braka. Radosav izjavljuje da je svoga pastorka još kao dječaka hranio i smatrao za svoje vlastito dijete. Sada je iskazao želju da Vlakota i dalje ostane kod njega, nastavi raditi i svu buduću zaradu da donosi *in manibus et familia ipsius Radossau*.²⁵ Bogavac Radosalić posvojio je Cvjetka, sina svoje supruge iz ranijeg braka, s kojom je Bogavac kasnije imao jednu kćer. Cvjetku je ostavio u nasljedstvo sve imanje koje kao napoličar ima u Šumetu pod uvjetom da se nakon njegove smrti pobrine za udaju sestre.²⁶ Slučaj Matka Ratkovića utoliko je drugačiji od prethodnih po tome što je njegov očuh, posvojiteljski otac, imao dvojicu bioloških sinova i dvije kćeri. Prema sadržaju ugovora o posinjenju, Matko je ubuduće trebao živjeti i boraviti u kući svojih roditelja te se zajedno s braćom pobrinuti za udaju sestara.²⁷

Radna snaga

Arrogacija se u praksi pokazala kao koristan mehanizam za osiguranje dodatne radne snage. Posebno se to odnosi na one društvene slojeve čija je primarna egzistencija ovisila o poljoprivrednoj djelatnosti. Uglavnom se tu radi o sitnijim posjednicima ili zakupnicima određenog zemljišnog dobra, najčešće oranica i vinograda. Kako je ova privredna grana najzastupljenija kod stanovništva u dubrovačkom susjedstvu i neposrednom zaleđu, otuda je jasnije zašto u ovim ugovorima kao najčešće aktere susrećemo osobe s ovih područja. Vođeno više praktičnim nego emocionalno-karitativnim motivima, zemljoradničko stanovništvo koristilo je posvojenje za rješavanje egzistencijalnih potreba.

²⁵ *Radossauus Pribilouich vitricus Vlacote filii Stoiche, uxore dicti Radossau, nati ex primo viro dicte Stoiche. Quem Vlacotam ipsius Radossauus parvulo uti filium tenuit et nutriuit et hodie tenet et nutrit, ex certa sciencia voluit et vult quod ipso Vlacota stante et morante ac laborante et labores et merces laborum suorum ponente et dante in manibus et familia ipsius Radossau et cum ipso Radossauo et non deserente ipsum Radossauum quousque vixerit ipse Radossauus [...]* (12. 8. 1436.), *Div. Not.*, sv. 21, f. 3.

²⁶ *Bogauač Radosaglich confidens de caritate et fidelitate cordis Zuietchi Paonacovich priuigni sui adoptauit illum in filium presentem volentem et acceptantem. Promittens illum tenere, habere atque tractare tanquam filium proprium et ex nunc post mortem ipsius videlicet Bogauač adoptantis donauit eidem Zuietcho, presenti et acceptanti, omnes suas possessiones quas habet in Zuncheto ad polouičam cum illis de Volchasio quas idem Zeuetchus post mortem dicti Bogauač possit tenere, habere, vendere et alienare atque pro omnia indiçare prout sibi placuerit tanquam rem suam propriam, videlicet, polouizam secundum consuetudinem Ragusii quam illi donauit ex titulo donationis que nulla ingratitude vel offensa reuocari vel retractari possit hac tamen conditione et pacto appositis, quod idem Zuietchus teneatur maritare Zuietam filiam suam et sororem uterinam dicti Zeuetchi secundum possibilitatem suam quia sic contentus fuit et se et sua bona obligando promisit Zeuetchus suprascriptus. Renuntiando etc. Judex et testis ut supra.* (22. 10. 1417.), *Div. Not.*, sv. 12, f. 191.

²⁷ *Radissa Ziuchouich de Insula de medio, sua sponte et ex certa sciencia adoptauit et adoptat seu arrogat in filium suum Matchum Ratchouich priuignum suum, presentem, consentientem et acceptantem. Promittentes partes predictae sibi invicem et vicisim tractare se et tenere se tanquam pater filium et tanquam filius patrem. Et quia dictus Radissa dixit habere duos alios suos filios fratres vterinos dicti Matchi arrogati [...]* Et quod dictus Matchus teneatur et debeat habitare cum dicto Radissa in domo sua et ipsam auxiliari et nutrir pro posse et uxorem suam, matrem Matchi predicti hoc etiam declarato et per pactum expressum apposito quod idem Matchus vna cum aliis duobus fratribus suis filiis ipsius Radisse teneatur et debeat maritari duas filias suas ipsius Radisse cum venerint ad nubilem etatem secundum facultatem ipsorum fratrum [...]

U situaciji kada pojedinci ili supružnici dostignu treću životnu dob bez prirodnog potomstva, kada ni fizički nisu u stanju obavljati poslove i ispunjavati tekuće obaveze, a kada je angažiranje najamne snage bilo neisplativo, izlaz i rješenje ponekad su pronalazili u posvojenju radno sposobnog mladića. Ovaj mladić ne samo da bi vodio poslove i obrađivao posjed, već se također brinuo o njihovu izdržavanju, osiguravajući im sve potreštine za mirnu i bezbrižnu starost. Pri tome je bilo vrlo važno pažljivo odabrati osobu ili pojedince za posvojenje. Rješenja su se ponajprije, kako smo vidjeli, tražila u širem obiteljskom krugu jer je to pružalo dodatnu garanciju i sigurnost da će sve ugovorne stavke biti ispoštovane. Dodatno, to je bio prirodan i prihvatljiv način da se bliži srodnik materijalno osigura. Oni koji iz različitih razloga nisu uspijevali pronaći potencijalnog posvojenika unutar obiteljskih krugova, pribjegavali su afilijaciji drugih osoba pod istim ili sličnim uvjetima.²⁸ Iako je u ovim slučajevima iz sadržaja dokumenata gotovo nemoguće razaznati neku jasniju povezanost i prethodno poznanstvo posvojitelja i posvojenika, teško je zamisliti da su ljudi posvajali potpuno nepoznate osobe. Vjerovatnije je da su određene veze, ranija iskustva, poznanstva ili u krajnjem slučaju neka vrsta preporuke, najčešće upućivali posvojitelja na budućeg posvojenika i obratno.

Primjerice, početkom veljače 1395. godine izvjesni Bogmil Božiković (*Bogmil Bosichouich*) primio je *ad standum et laborandum* Radoslava Mirojevića (*Radoslauus Miroeuch*) iz Rijeke dubrovačke. Bogmil je obećao da će, zajedno sa suprugom Stojnom, Radoslava smatrati svojim sinom koji je bio dužan poštovati ih kao svoje roditelje. Ne preciziraju poslove koje će posvojeni sin obavljati, već se okvirno određuje da će raditi sve ono što od njega budu tražili i donositi svu zaradu i prihode u njihovu kuću. Ustaljenom formulacijom Radoslav se obavezao i na brigu oko organiziranja pogreba svojih roditelja. Zauzvrat je Bogmil imenovao posvojenog sina univerzalnim nasljednikom svoje imovine.²⁹ Pod

²⁸ U konkretnom slučaju posvojenja Radovina Pribisalića (*Radouinus Pribisalich*) supružnici iz Župe dubrovačke, Milač Bogavčić (*Milaz Bogaucich*), zvani Prolivka, i Rada obrazlažu razloge i motive posvojenja navodeći: [...] *asserentes se filiis carere et parentes nec affines proprinquos habere ex quo volentes providere eorum senectuti paritiis et animabus mediante aliquo amiculo ut dictam eorum senectutem et vitam tollerabiliorem et placidiorem agere possint [...]* (1. 12. 1445.), *Div. Not.*, sv. 29, f. 169. Još primjera: (29. 3. 1411.), *Div. Canc.*, sv. 38, 180v; *Div. Not.*, sv. 18, f. 27v (9. 5. 1433.), sv. 24, f. 148v-149 (9. 10. 1440.), sv. 36, f. 129 (4. 7. 1452.), sv. 39, f. 176 (25. 1. 1455.).

²⁹ *Ego Bogmil Bosichouich confiteor quod promitto et me obligo Radoslauo Miroeuch de Umbla, presenti et recipienti me ad standum et laborandum cum eo tamquam eius filium donec ipse Radoslaus et Stoyna eius uxor vixerint, stare cum dictis Radoslauo et Stoyna donec vixerint et ipsos honorare et tractare tamquam patrem et matrem et facere et laborare quecumque ipsis videre utilia et ab eis nunquam recedere, et quicquid lucrabor et acquiram ponam in eorum domo et eorum manibus, ad faciendum de eo omne eorum velle, ipsos allendo et substentando donec vixerint et in eorum obitu illos sepellire honorifice secundum eorum condicionem et possibilitatem meam. Et ego Radoslaus promitto propterea dictum Bogmil tenere mecum in domo et ipsum habere in vita et in morte et tractare ut filium meum, volens ex nunc quod post vitam meam ipse sit heres et succesor omnium bonorum meorum que ex nunc ei do, transfero et dono hac tamen condicione si ipse Bogmil non deseret me in vita mea et me et uxorem tractabit toto tempore vite nostre ut patrem et matrem. Et si aliter faceret liceat michi de bonis meis facere quicquid michi libuerit. Ser Luchas de Bona iudex et ser Pasqualis de Resti testis.* (8. 2. 1395.), *Div. Canc.*, sv. 31, f. 145.

sličnim uvjetima posvojeni su Radoslav Gojaković (*Radoslauus Goiachouich*) iz Dabra i Obrad Stojčinović (*Obradus Stoizinouich*) iz Popova.³⁰ Također, Mioman Mihatović (*Mioman Michatouich*) iz Konavala i njegova supruga Velisava posvojili su Bogetu Ostojića (*Bogeta Hostoich*) iz Trebinja u srpnju 1435. godine. Bogeta se obavezao da će brinuti o vinogradima, zemljištima i životinjama svojih budućih roditelja kojima će služiti i za njih raditi kao dobar i poslušan sin. S druge strane, posvojitelji određuju da poslije njihove smrti Bogeta s punim pravom naslijedi sva njihova pokretna i nepokretna dobra.³¹

U prethodnim primjerima posvojenici su u znak afilijacije i nasljedstva koje im se redovno obećava, zauzvrat najčešće nudili raznovrsne radne usluge. One su u većem broju slučajeva detaljno određene i navedene, iako su mogle biti izražene općim pojmovima poslušnosti, služenja i bespogovornog izvršavanja svih zadataka. Na primjer, krajem listopada 1394. godine, Drugo Raljević (*Drugo Raglieuich*) posvojio je Budeča Radovčića (*Budeç Radouçich*), određujući ga za baštinika svoje imovine. Budeč je bio obavezan raditi sve što od njega budu tražili Drugo i njegova supruga, te je morao predati svu svoju buduću stečevinu posvojiteljskom ocu, stavljajući se potpuno pod njegovu vlast. U ugovor je umetnuta i klauzula koja je omogućavala kažnjavanje i isključenje iz nasljedstva u slučaju sinove neposlušnosti.³² Sličan je primjer i Obrad Ratković (*Obradus Ratchouich*) iz Bosne, koji je obećao svome posvojitelju Petku Stoginiću (*Petchus Stoginich*) *facere quicumque michi commiserit cum debita obedientia et reuerentia filiali*.³³

³⁰ (2. 11. 1409.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 99; (29. 3. 1411.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 180v; *Arhivska građa za historiju srednjovjekovne Bosne: ispisi iz knjiga kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku 1341-1526*, prir. Esad Kurtović, Sarajevo: Institut za historiju i Historijski arhiv, 2019. (dalje: *Ispisi iz knjiga kancelarije*), 607, 612.

³¹ (17. 7. 1435.), *Div. Not.*, sv. 20, f. 46; *Izvori sa historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga notarijata Državnog arhiva u Dubrovniku 1370-1529)*, prir. Esad Kurtović, Almir Peco, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića, Historijski arhiv Sarajevo, 2021. (dalje: *Ispisi iz knjiga notarijata*), 266-267. Sličan je bio i već navedeni slučaj Radovina Pribisalića koji se poput Bogete Ostojića obavezao da će kao dobar sin služiti, slušati, obrađivati zemlje i obavljati sve poslove na vinogradima svojih roditelja: [...] *predictus Radouinus teneatur et debeat et ita super se et bona sua promisit et se obligavit dictis Milaz et Rade jugalibus seruire more boni filii et eis et cuilibet eorum in omnibus licitis et honestis obediens fore prout facere tenetur quilibet bonus filius parentibus suis et terras et vineas dictorum Milaz et Rade et cuiuslibet eorum diligenter et cum omni sollicitudine laborare, colere, zappare, putare, fructus colligere et omnia alia et singula operari et peragere que opportuna fuerint nec non omnes et singulos fructus pollouizarum terrarum et vinearum predictarum ponere in domo dictorum jugalium et similiter, omnia lucra que faciet et emolumenta ponere et consignare in potestate dictorum iugalium [...]* (1. 12. 1445.), *Div. Not.*, sv. 29, f. 169.

³² *Ego Drugo Raglieuich confiteor quod de mea bona et gratuita voluntate recipio in filium meum adoptivum Budeç Radouçich, presentem et volentem et consencientem, promittens ipsum donec vixero habere et tractare tamquam filium et volens quod post vitam meam ipse sit heres et successor omnium bonorum meorum ut filius adoptivus ac si esset ex me legitime natiuus. Et ego dictus Budeç recipio dictum Drugo in patrem meum adoptivum et promitto et me obligo ipsi reueri velud patri et ipsum tractare et eius uxorem tanquam patrem et matrem et eorum obedire mandatis et nunquam deserere eos nec de eorum domo recedere et quicquid acquiram et laborabo in vita ipsius Drugi patris mei adoptivi sit in eius vita in eius libero arbitrio et potestate tamquam patris et post eius mortem predictam omnia in me revertantur [...]* (25. 10. 1394.), *Div. Canc.*, sv. 31, f. 124v.

³³ (21. 7. 1397.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 85v; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 397.

Isprave o posvojenju također su mogle sadržavati i neke odredbe koje se tiču pravosnažnosti posvojenja. Tako je sredinom 1452. godine Pavko Cijanović (*Pauchus Cianouich*) posvojio Nikolu Grgojevića (*Nicola Gergoeuich*) koji se uobičajenom izjavom obavezao da će ostati i živjeti s Pavkom te pomagati, služiti, slušati i poštivati njega i njegovu suprugu Slavušu kao njihov rođeni sin. Shodno želji i uvjetu svoga posvojitelja, Nikola je bio dužan razdijeliti 60 perpera *pro anima ipsius Pauchi*. Štaviše, navedeni novac treba isplatiti još za Pavkova života, a ako to ne uradi, dužan je istu sumu isplatiti epitropima Pavkove oporuke. Zauzvrat je određeno da će nakon smrti posvojitelja Nikola steći puno nasljedno pravo na polovini cjelokupnog imetka, dok će drugu polovinu Pavko oporučno razdijeliti prema svojoj želji.³⁴ Sadržaj dokumenta ne otkriva više pojedinosti, ali bi visina iznosa od 60 perpera mogla sugerirati da je posrijedi i neka druga pravna transakcija. Ostaje u sferi pretpostavke promišljanje o eventualnim ranijim poslovanjima i mogućim dugovanjima, a u krajnosti ne bi trebalo isključiti ni mogućnost da je spomenuta suma predstavljala cijenu koju je posvojenik trebao platiti za afilijaciju.

U želji i nastojanju da se osigura i nadomjesti potrebna radna snaga bilo je moguće posvojiti više osoba. U listopadu 1400. godine Bogavac Milčević (*Bogaueçius Milçeuich*) iz Šumeta sklopio je sporazum s Radmilom Čipčićem (*Radmillus Çipçich*) iz Nevesinja prema kojem je Radmil trebao oženiti Radoslavu koja je već duže vremena boravila u Bogavčevoj kući. Iako nije izričito navedeno, može se pretpostaviti da je Radoslava bila sluškinja i da se ovdje radi o njenom zbrinjavanju. Kao nagradu za sklopljeni brak, Bogavac je supružnicima ustupio nekoliko komada zemlje i vinograda, dok su se oni zauzvrat obvezali živjeti u zajednici s Bogavcem i njegovom suprugom Bogušom. Također, oni će kao *fili legiptimi* raditi i spremno izvršavati sve ono što se od njih bude tražilo. Na

---

³⁴ *Pauchus Cianouich carens filiis et filiabus volens sue senectuti prouidere sponte, libere et ex certa sciencia omni modo, via, jure et forma quibus melius potuit et fieri potet sumpsit et acceptauit pro suo filio adoptiuo Nicolam Gergoeuich ibi presentem et acceptantem his pactis, moris et conditionibus. Quod ipse Nicola toto tempore vite sue teneatur et obilgatus sit stare et habitare cum dicto Paucho et ipsum adiuuare et sibi seruire et obedire ac ipsum honorare tamquam si esset filius legitimus et naturalis ipsius Pauchi et similiter teneatur facere erga Slausam, eius Pauchi uxorem, habendo ipsos tanquam in eius legitimos parentes. Promittes etiam ipse Pauchus ipsum Nicolam habere tanquam suum filium legitimum et naturalem et eum bene et humaniter tractare et habere erga ipsum illum amorem et dilectionem quem et quam habere debet quilibet bonus pater erga filium. Et vult dictus Pauchus quod ipse Nicola non possit ab ipso Paucho nec eius uxore recedere viuentibus ipsis. Et quod teneatur ipse Nicola dispensare in vita dicti Pauchi yperperos sexaginta pro anima ipsius Pauchi et si eos non dispensaret in vita quod ipse Nicola dare debeat ipsos yperperos LX epitropis testamenti dicti Pauchi ad dispensandum. Et post mortem dicti Pauchi et Slausae eius uxoris, ipse Nicola debeat habere pleno jure medietatem omnium bonorum mobilium et stabilium dicti Pauchi sine aliqua contradicione. Et de alia medietate dictus Pauchus possit testari et disponere secundum quod ipsi videbitur et placuerit. Et id testamentum quod fecerit de medietate predicta suorum bonorum sit firmum et ratum. Et vult dictus Pauchus quod in vita sua et eius uxoris Slausae nullus possit se impedire de dictis suis bonis nisi dictus Nicola et eius uxor et filii sui. Et sic conuenerunt simul obligantes se unus alteri et altera alteri ut dictum est. Et promittentes predicta omnia habere firma et rata et attendere et obseruare. Renunutiantes ambo. Hec autem carta etc. Judex et testis ut supra. (4. 7. 1452.), Div. Not., sv. 36, f. 129.*

kraju su detaljno određena nasljedna prava na spomenutu imovinu koju su poslije smrti Bogavca i Boguše punopravno trebali naslijediti Radmil i Radoslava i njihovi potomci.³⁵

Višestruko posvojenje prakticiralo se i prilikom posvajanja braće. Tako je tijekom listopada 1440. godine zaključen sporazum kojim je stari i iznemogli Nikola Pavlović zvan Albanac iz Rijeke dubrovačke posvojio braću Marojević, Radojna i Radojka (*Radoynus et Radoychus Maroeuich*), nastanjene u istom mjestu. Nikola posvojenje opravdava svojim podmaklim godinama koje mu onemogućavaju da radi i obrađuje zemlje i vinograde koje ima kao napoličar kanonika i vlastelina Savina Bundića (*Bonda*). Braća obećavaju da će ga slušati, hraniti, njegovati i živjeti zajedno s njim *ad unum panem* u istoj kući. Osim toga, oni se obavezuju da će sve poslove koji se tiču obrađivanja posjeda obavljati pod jednakim uvjetima i obavezama kako je Nikola bio dužan izvršavati prema spomenutom vlastelinu. Prenošenje ovih posjedovnih prava potvrdili su i ostali kanonici dubrovačkog kaptola.³⁶

Isprava iz studenog 1404. godine kojom je Bogdan Vitić (*Bogdan Vitich*) iz Šumeta posvojio Stanicu (*Staničam filiam condam Voichi Gradinouich*) iz Trebinja i Milina Radojevića (*Milin Radoyeuich*) iz Konavala, sugerira da i nije uvijek bilo strogih pravila prilikom višestrukog posvojenja. Štoviše, ovdje se radilo o posvojenju osoba koje vrlo vjerovatno nisu imale nikakve rodbinske veze. Posvojenici nisu dolazili ni iz istog mjesta pa se možda nisu ni poznavali. Posvojenje nije uvjetovano nikakvom bračnom zajednicom ili nekom drugom vezom. Posvojenoj djeci Bogdan je dao svoju kuću i vrt u Šumetu te nekoliko vinograda i zemljišta sa svim pravima i obvezama koje iz toga proistječu. Sva ta dobra koja su dobili za njegova života nisu mogli prodati niti na bilo koji način otuđiti. Uz uvjet da ga slušaju, hrane i ophode se prema njemu kao prema ocu, Bogdan je posvojenoj djeci u nasljedstvo ostavio svu imovinu.³⁷ Ugovorom je još dodatno obvezao Stanicu i Milina da ga ne smiju izbaciti iz kuće.³⁸ Teško je razaznati stvarne motive i razloge koji su potaknuli Bogdana na ovo posvojenje. Moglo se raditi

³⁵ [...] *et post nostram mortem dicta bona nominata esse debeant libera et expedita ab ulla contradicione dictorum coniuigum, eo jure et actione quibus ipsa habeo et teneo a dicto monasterio hac tamen condicione. Quod si predicti coniuiges absque filiis ambo decederent ante nostrum obitum quod dicta bona ad nos reuertant. Et vero unus eorum decederet ante mortem nostram et alter post mortem nostram superuiuet debeant esse superuiuentis. Et si ambo ante obitum nostrum decederent et relinquerent filios qui viuerent post obitum nostrum debeant esse ipsa bona dictorum eorum filiorum [...]* (4. 10. 1400.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 186v; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 417-418.

³⁶ Skoro dvadesetak godina kasnije Radoje Marojević je za 50 perpera prodao Ivanu Mekatoviću i njegovim nasljednicima svoja prava koja je imao na zemljama i vinogradima naslijeđenima od adoptivnog oca Nikole. (9. 10. 1440.), *Div. Not.*, sv. 24, f. 148v-149.

³⁷ U jesen 1410. godine, Bogdan Vitić sastavio je svoj testament u kojem još jednom potvrđuje da Milinu i Stanicu ostavlja svu pokretnu i nepokretnu imovinu. (28. 9. 1410.), Državni arhiv u Dubrovniku, HR-DADU-12.1, *Testamenta Notariae*, sv. 9, f. 26v.

³⁸ (5. 11. 1404.), *Div. Not.*, sv. 11, f. 92v; *Ispisi iz knjiga notarijata*, 94-95.

o osiguravanju kako muške radne snage na posjedu, tako i ženske u domaćinstvu. Kako se njegova supruga nigdje ne spominje, bit će da je Bogdan živio sam pa mu je pomoć itekako bila potrebna. Slično je postupio Matija Martolić sa Šipana koji je posvojio Prvka Bogunovića iz Neretve i Stojnu iz Popova.³⁹ Inače je višestruko posvojenje bilo prakticirano i kod posvojenja domazeta o čemu će još biti govora.

Raznovrsnost i rasprostranjenost adrogacijskih praksi potvrđuju i primjeri posvojenja pojedinaca s cijelim obiteljima. Početkom travnja 1401. godine Ratko Siridanović (*Ratchus Siridanouich*) iz Rijeke dubrovačke preselio se sa svojom obitelji u kuću buduće majke Maruše, udovice Andrije Prodanića (*Andreas Prodanich*), s namjerom da s njom živi i stanuje u zajednici. Ratko se obvezao da će on i njegova supruga poštovati, slušati i smatrati Marušu svojom majkom. Ugovorom je predviđeno da će nakon Marušine smrti Ratko i njegovi nasljednici naslijediti trećinu njena imetka, uključujući dobra, zemljišta, vinograde, vrtove i kuće, pod uvjetom da ostanu u zajedničkom domu sa svojom obitelji. Sve navedeno neće vrijediti ukoliko Ratko i njegova supruga ne budu poštovali i slušali svoju posvojiteljsku majku ili je kojim slučajem napuste prije njene smrti.⁴⁰ Istovrstan je primjer Miltoša Tolojevića (*Miltos Tholloyeuich*) koji je u rujnu 1412. godine sporazumno primio za sina Ostoju Bogdanovića (*Hostoius Bogdanouich*) iz Trebinja koji se obavezao da će *cum eius familia* stanovati sa Miltošem i njegovom suprugom Velnom. Ostoja se trebao brinuti o ishrani i održavanju svojih posvojitelja, a poslije njihove smrti i pogreba koji je bio dužan organizirati, sva njihova pokretna i nepokretna imovina trebala je pripasti njemu i njegovim potomcima.⁴¹

³⁹ Ni u ovom slučaju nema nikakve povezanosti među posvojenicima. (29. 6. 1372.), *Div. Not.*, sv. 9, f. 51; *Ispisi iz knjiga notarijata*, 12.

⁴⁰ *Nos Marussa relicta Andree Prodanich de Regiato et Ratcho Siridanouich de Umbla confitemur quod ex certa nostra sciencia venimus inuicem ad infrascriptam concordiam, videlicet: Quod ego Marussa predicta recipio dictum Ratchum in filium meum adoptiuum et ad standum et laborandum et viuendum inuicem mecum in domo mea de bonis que diuina gratia nobis prestat. Promittens ipsum habere, tenere et tractare tamquam filium meum legitimum et naturalem et ab hoc me obligans eidem quod si ipse Ratchus stabit mecum in domo cum eius familia et me bene tractabit et audiet tamquam matrem suam legitimum, quod post mortem meam tercia partes omnium bonorum meorum, videlicet terrarum, vinearum, ortorum et domorum et aliorum bonorum que michi dimixerit Obrad filius meus sit et esse debeat dicti Ratchi et eius successorum et ultra dictam terciam partem medietas unius orti partis mee sit eciam dicti Ratchi. Si vero dictus Ratchus non perseueraret ad standum mecum usque ad mortem meam et non audiret precepta mea et me non honoraret ut matrem et eius culpa vel occasione uxoris sue recederet a me aut quod non possem ipsos mecum tenere in domo eorum culpa et defectu sceu alterius eorum usque per totum tempus vite mee quociencunq; ante mortem meam a me recederet quod perdat dictam terciam partem dictorum bonorum que amplius ipsi non sit obligata ob dictum eius recessum a me et defectum suum. Quibus omnibus ego Ratcho predictus consencio et ex nunc recipio dictam Marussam in matrem meam adoptiuam et promitto quod ego et uxor mea ipsam habebimus, tractabimus et honorabimus tamquam matrem et stabimus cum ea et eius mandatis tamquam matris et patrone erimus obedientes usque per totum tempus eius vite. Et si ante mortem suam illam desereremus quod perdam dictam partem bonorum que ut super ob dictam filiationem michi dat et obligat. Ser Dobre de Binzolla iudex et ser Petrus de Binçolla testis. (7. 8. 1401.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 210.*

⁴¹ (11. 9. 1412.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 270v; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 620-621.

Ostali motivi posvojenja

Nedostatak biološke djece nije bio nužan uvjet da bi se netko odlučio na adrogaciju. Određeni broj primjera pokazuje da se posvojenju pribjegavalo usprkos postojanju zakonitih i prirodnih potomaka. U jednom od ranije spomenutih slučajeva, Petko Stonjić je u prisutnosti biološkog sina Mileča posvojio izvjesnog Obrada Ratkovića iz Bosne.⁴² Tijekom kolovoza 1411. godine, Toloje Stipanović (*Tholloye Stipanouich*) sa Šipana posvojio je Živka, sina pokojnog Stipka sa Šipana, i pored svoje biološke djece, sina Palka i kćeri Marne. Pored garantiranog nasljedstva, Živko je odmah dobio četvrtinu prihoda od očevih dobara. Zajedno s bratom Palkom, bio je obavezan brinuti se o Toloju i njegovoj supruzi Vladni, organizirati njihov pogreb nakon smrti i dati milostinju za njihove duše. Buduća su se braća trebala skrbiti i o sestri Marni i brinuti se o njenoj udaji.⁴³ Ova praksa posvojenja pojedinaca uz postojeću djecu mogla je biti motivirana različitim razlozima, a može se najprije pomisliti na nemogućnost biološkog sina da se brine o roditeljima, po svojoj prilici zbog svoje maloljetne dobi. Ovdje se može pretpostaviti da je Palko još uvijek bio maloljetan jer se, suprotno običaju, od njega ne traži pristanak za Živkovo posvojenje. U ovakvim i drugim sličnim slučajevima ne bi trebalo isključivati ni razne druge teškoće koje su mogle utjecati na prirodnu (ne)spособnost za brigu o roditeljima. Jednako je moguće i da su obim i priroda upravljanja poslovima i imovinskim dobrima zahtijevali dodatnu radnu snagu pa je potreba za još jednim sinom bila nužna i opravdana. To je upravo bio razlog zbog kojeg je Maruša, udovica Prvka Ratkovića (*Peruochus Rathouich*) sa Šipana, u prosincu 1449. godine posvojila Luku Stojakovića (*Lucas Stoiachouich*) iz Dodojevića. Maruša je u tom trenutku imala i rođenog sina Ruska koji je dao suglasnost i pristanak za Lukino posvojenje. Obrazlažući razloge zbog kojih se odlučila na posvojenje, Maruša ističe da ona i Rusko nisu u stanju upravljati (*non sunt habiles ad gubernandum*) dobrima koja su im ostala nakon smrti njenog supruga.

⁴² (21. 7. 1397.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 85v; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 397.

⁴³ *Ego Tholloye Stipanouich de Zupana confiteor quod sponte et ex certa mea sciencia et bona voluntate recipio in fillum adotium Čiuchum, filium condam Stipchi de Zupana, presentem, volentem et acceptantem, modis et condicionibus infrascriptis, videlicet: Quod de omnibus bonis meis mobilibus et in mobilibus, presentibus et futuris, dictus Ziucho habeat quartam partem post mortem meam et uxoris mee Vladne, matris dicti Ziuchi, verum tamen de quarta parte frutum ex nunc pro ut ex tunc possit omnem suam facere voluntatem, et tres quarte remaneant michi Tholoye et Vladne ac Palcho et Marne filliis meis. Et post mortem meam et dicte uxoris mee Vladne volo et sic ordino quod de omnibus bonis meis mobilibus et in mobilibus, juribus, racionibus fieri debeant due partes quarum una sit dicti Ziuchi et alia sit dicti Palchi, libera et segura unicuique ipsorum cum suis angaridiis, declarando quod dicti fratres presentes et consentientes teneantur nutrire me Tholoye et Vladnam uxorem meam ac Marnam et eciam ipsam maritare secundum suam possibilitem. Et nos in morte sepelire et facere caritatem ut conueniens est hoc adito quod si per caxum Ziucho premoriretur possit de dicto quarto suo bonorum et frutum facere omnem suam voluntatem. Ser Pasqualis de Resti iudex et ser Micael de Martinussio testis. (26. 8. 1411.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 208v.*

Inače, ugovorom je predviđeno da Luka živi zajedno s Marušom i Ruskom te da će ih smatrati rođenom majkom i bratom. Osim što se obavezao da će Marušu slušati na način kako svaki sin treba slušati majku, Luka će se brinuti o njenom imanju i raditi sve što bude korisno. Nakon majčine smrti braća su bila dužna pokopati je prema ustaljenom običaju, nakon čega bi prestala njihova obveza stanovanja u istoj kući. Tada su dobivali punu slobodu da svojevolski napuste zajednicu pošto prethodno međusobno razdijele svu naslijeđenu imovinu.⁴⁴

Domazetstvo

Jedan od najčešćih modela posvojenja odraslih osoba bilo je domazetstvo – posinjenje (afilijacija) zeta. Notarskom ispravom nužno je bilo ozakoniti stanje u kojem se zetu jamče prava na imovinu tasta i punice. Prema statutarnom propisu koji je bio na snazi do 1349. godine, nasljedna prava domazeta nisu bila izjednačena s pravima biološke djece.⁴⁵ Statutarne izmjene iz 1349. i ukidanje ograničenja oporučivanja imovine rezultirale su

---

⁴⁴ *Marusa, relicta Peruochi Ratchouich de Zupana, tanquam illa que possidet lectum et bona dicti quondam Peruochi, asserens se non habere nisi unum solum filium nomine Ruschum ob quid ipsa et dictus eius filius non sunt habiles ad gubernandum bona que possident et habent, volens hinc sue neccessitati providere sponte, libere et ex certa sciencia cum consensu et voluntate dicti Ruschi eius filii ibi presentis, volentis et consentientis omni modo, via, jure et forma quibus melius potuit accepit et acceptavit in suum filium adoptivum Lucam Stoiachouich de Dodoeuich ibi presentem, contentantem et acceptantem. Quod dictus Lucas stare debeat insimul cum ipso Ruscho et ipsam Marusam habere tanquam matrem et dictum Ruschum tanquam eius fratrem carnalem et ipsi Maruse obedire sicut filius tenetur matri sue et debeat et teneatur se exercere et laborare vineas et terras et facere omnia que erunt pro bono et utili domum tanquam si esset filius ipsius Maruse et frater carnalis dicti Ruschi et hoc quousque vixerit ipsa Marusa. Et ipsa Marusa veniente ad mortem teneatur ipsam insimul cum dicto Ruscho sepeliri facere secundum usum contrate et postea si voluerint se diuidere et non stare amplius simul quod quandocunque voluerint post mortem ipsius Maruse possint se diuidere unus ab alio habentes quilibet ipsorum partem suam omnium bonorum mobilium et stabilium et omnium que acquisierint aliquo modo tanquam si esset fratres carnales nati ex uno patre et una matre presentibus ad hoc ipsis Ruscho et Luca et contentantibus. Et sic conuenerunt simul ipsa Marusa dicto nomine et Ruschus et Lucas ibi presentes obligantes se unus alteri et alteri et promittentes predicta omnia et singula, firma et rata habere et tenere et attendere et obseruare et in nullo contrafacere aliqua ratione vel causa super se et eorum bona ad plenum renuntiantes etc. Hec autem carta etc. Judex ser Nicola Pau. de Gondola et Nicola de Stella testis. (27. 12. 1449.), Div. Not., sv. 35, f. 31.*

⁴⁵ Garantirana statutarna prava domazeta bila su detaljno precizirana pa je, između ostalog, određeno da u slučaju smrti supruge "sva dobra koja je posjedovao za života svoje žene kao domazet-posinjak, neka posjeduje dok bude čuvao vjernost ženinoj postelji", ako se desi da domazet umre za života tasta i punice "neka sve ono što je donio sa sobom u kuću tasta i punice oporukom ostavi po svojoj volji, ali nad imovinom samoga tasta i punice nema nikakvo vlasništvo, nego tast i punica mogu njome raspolagati po svojoj volji", u slučaju da tast i punica umru prije njega, oni imaju pravo da ostave četvrtinu imovine za svoju dušu, a ostale tri četvrtine ostaju domazetu-posinku. Međutim, Statut nije dozvoljavao da s tim dobrim domazet radi šta želi već treba "da ih po svojoj volji ostavi crkvama, redovničkim kućama i tuđoj sirotinji za dušu svoju, svoje žene, tasta i punice". Osim toga, "ako pak od zajedničke imovine štogod dade svojoj rodbini, to je darivanje ništetno ako isto toliko ne dade i ženinoj rodbini". Preostale odredbe o domazetu vidi u: *Statut grada Dubrovnika*, IV, 70. Prema mišljenju V. Čučković, s obzirom da su nasljedna prava bila ograničena i uvjetovana, položaj domazeta samo je prividno bio povoljan u odnosu na nasljedna prava zakonite djece. V. Čučković, "Razvoj ugovora o nasljeđivanju", 279-280.

derogiranjem ranijih odredbi, uključujući i spomenute propise o domazetu.⁴⁶ Otuda se osnova za priznavanje udjela posvojenog zeta u nasljeđivanju nije više garantirala Statutom, već je proizlazila isključivo iz notarske isprave.⁴⁷

Ugovori o domazetstvu u svojoj su suštini slični ranije predstavljenim ugovorima o posvojenju, što se odražava u sporazumnim odredbama i obvezama posvojitelja i posvojenika. U mnogim slučajevima posinjenje budućeg zeta zaključivalo se prije stupanja u bračnu zajednicu, što je ispravi o afilijaciji davalo obilježja predbračnog ugovora. Primjer takve prakse nalazi se u ispravi kojom je Vlahan Čupić (*Vlathan Ćupich*) sa Šipana posvojio Maroja, sina Živka Vlahojevića (*Giuchus Vlachoeuich*). U znak velike ljubavi (*maioris amoris*) i obećanja da će ga voljeti i tretirati kao rođenog sina, Vlahan je Maroju dao svoju kćer Petrušu za ženu. Da bi se to smatralo valjanim, Maroje je trebao ubuduće živjeti s njima u zajednici i svu zaradu donositi *in manibus et potestate* svoga tasta. Vlahan je garantirao budućem zetu pravo da nakon njegove smrti naslijedi polovinu svih pokretnih i nepokretnih dobara. Izuzetno, Maroje je testamentarno mogao oporučiti četvrtinu od polovice ukupne Vlahanove imovine (*quartam partem medietatis*) u slučaju da umre prije svoga tasta. Dalje su utvrđena prava posvojenika u nekim drugim situacijama. Ukoliko Vlahanova kći umre prije oca, a muž je Maroje nadživi, tada je Maroje trebao ostati sa tastom i punicom. Štoviše, Vlahan je dozvolio zetu da u tom slučaju oženi drugu ženu, ali da s njom nastavi stanovati u njihovu domu. S druge strane, Maroje se obavezao da neće pobjeći ili napustiti svoje posvojiteljske roditelje i da će ih poštivati kao zakonitog oca i majku. Na kraju je prihvatio uzeti Petrušu za ženu i obećao budućem tastu i punici da od njih neće otići ni u slučaju njene prijevremene smrti

---

⁴⁶ Novom statutarnom odredbom uvedeno je pravo da otac slobodno može raspolagati i oporučiti cjelokupnu imovinu prema svojoj volji, a sinovima baštinicima dužan je osigurati dio koji minimalno iznosi jednu desetinu ukupne vrijednosti ili imovine: "[...] otac koji ima baštinike, kad mu kucne smrtni čas, ne može oporučno raspolagati nego samo o četvrtini svojih dobara, kako pokretnih, tako nepokretnih, protiv svih zakona i dobrih običaja i protiv slobodne volje, a također i protiv očinske časti, određujemo i naređujemo da svaki otac koji ima baštinike može na samrti podijeliti, raspolagati i oporučiti svu svoju imovinu, kako pokretnu, tako nepokretnu, kako, na koji način i gdje se njemu sviđi, po svojoj volji, bez obzira na ijednu prijašnju odredbu ili glavu Statuta što se tomu protivi. Uz ovaj pak dodatak: da je, radi poštovanja svete ženidbe, otac dužan i da mora ostaviti svakom svom baštiniku neki mali dio svoje imovine. Taj mali dio određujemo da bude desetina onoga što rečenom baštiniku pripada kao njegov dio i udjel [...]" *Statut grada Dubrovnika*, VIII, 94.

⁴⁷ V. Čučković, "Razvoj ugovora o nasljeđivanju", 286. Notarske isprave i ugovori o posvojenju koje analiziramo pokazuju da određivanje nasljednog dijela imovine koji posvojeni zet stječe ne slijedi ranije statutarne odredbe o domazetu, što dodatno potvrđuje njihovu derogaciju statutarim izmjenama iz 1349. godine. U usporedbi s prvotnim odredbama koje su do tada bile na snazi, posvojenom zetu se u nasljedstvo ostavlja cjelokupna imovina ili njezin odgovarajući dio. Istovremeno, u ugovorima nisu zabilježene odredbe prema kojima bi njegova nasljedna prava u ženinoj porodici vrijedila isključivo pod uvjetom da nadživi njezine roditelje i da pri tome ne dobiju zajedničko potomstvo. Usp. V. Čučković, "Razvoj ugovora o nasljeđivanju", 282-284.

i svoje ženidbe s drugom ženom.⁴⁸ Spremnost tasta i punice da zetu-posinku dozvole ženidbu i dovođenje druge žene u slučaju smrti njihove kćeri djelomično pokazuje kako je i afilijacija domazeta bila praćena i drugim praktičnim motivima, poput osiguravanja radne snage, kontinuirane brige o imanju i pronalaska uzdržavatelja u starosti.

U istom je kontekstu moguće promatrati primjer ugovora koji je Tvrdin Ozorjević iz Župe dubrovačke sklopio s Bogojem Radinčićem iz Gacka krajem kolovoza 1395. godine. Iako mnogim odredbama podsjeća na afilijaciju domazeta, ovaj je slučaj nešto drukčiji i više sličig ugovorima o služenju i radu, ali po suštini ima elemente djelomične adrogacije, iako se u ugovoru to izričito ne spominje.⁴⁹ Sporazumom između Bogoja i Tvrdina utvrđen je rok u trajanju od petnaest godina tijekom kojih je Bogoje trebao ostati i služiti u Tvrdinovoj kući, zajednički privređujući u jednom domaćinstvu. U tom vremenskom roku Bogoje je trebao oženiti Tvrdinovu kćer Miru kada ona postane dovoljno stara za udaju, što znači da je u trenutku sklapanja sporazuma još uvijek bila maloljetna. S druge strane, Tvrdin je obećao budućem zetu osigurati uzdržavanje, hranu i odjeću, a nakon ženidbe s njegovom kćeri, oboje će držati i hraniti sve do kraja ugovorenog roka. Kao svojevrsnu naknadu i plaću za službu i rad, Bogoje je na kraju trebao dobiti trećinu Tvrdinove imovine. Pravo na nasljedstvo Bogoje je imao i u slučajevima prijevremene smrti buduće nevjeste ili tasta pod uvjetom da nastavi

---

⁴⁸ *Ego Vlachan Čupich de Zupana confiteor quod recipio in filium meum adoptivum Maroe, filium Giuchi Vlachoeuich de Zupana, presentem et consencientem. Promittens illum amare, regere et tractare tanquam filium meum carnalem et in signum maioris amoris eidem dare in uxorem eius legiptimam Petrussam, filiam meam, cum condicionibus infrascriptis, videlicet quod dictus Maroe teneatur et debeat cum dicta eius uxore filia mea stare et habitare mecum et cum uxore mea in domo et nos tractare et honorare tanquam patrem et matrem carnales donec vixerimus. Et totum illud quod ipse Maroe lucrabitur et laborabit ponere in manibus et potestate mea. Et quod cum moriar, ipse Maroe si superuixerit absque ulla contradictione habeat medietatem omnium bonorum meorum mobillium et stabillium ubicunque reperiantur quoncuq; ad me spectantium. Et si, quod absit, ante mortem meam dicta filia mea moriretur ipso Maroe superuivente, quod dictus Maroe eo non abstente teneatur stare et habitare nobiscum ac si dicta filia mea eius uxor viuerit, et cum se voluerit maritare cum alia uxore secunda, quod teneatur illam ducere in domo mea et mecum et cum uxore mea habitare donec alter nostrum vixerit et uterque ipsorum nos honorare ut patrem et matrem. Si vero, quod absit, dictus Maroe veniret ad casum mortis ante quam ego Vlachan, quod tunc in dicto casu ipso moriente possit et valeat testari et dimittere quartam partem medietatis omnium bonorum meorum que tunc haberem tanquam dominus et patronus ipsius quarte partis in casu predicto. Quibus quidem omnibus suprascriptis ego Maroe predictus consencio et ex nunc me obligo dicto Vlachan ut patri meo adoptivo stare et habitare cum eo et eius uxore et ab ipsis non recedere nec eos deserere donec vixerint toto tempore vite mee et ipsos honorare ut patrem et eius uxorem ut matrem et non facere contra eorum precepta velud patris et matris meorum et dictam Petrussam accipere et desponsare in uxorem meam legiptimam et cum ipsa et alia quacunque, si quam acciperem premoriente dicta Petraussa, habitare et stare cum dicto Vlachan et eius uxore donec vixerint. Iudex et testis ut supra. (23. 10. 1395.), Div. Canc., sv. 31, f. 174v.*

⁴⁹ Sličan je primjer ugovor sklopljen između Priboša Milakovića iz Rijeke dubrovačke s budućim zetom Gojsavom Strijedanovićem. Bez službene afilijacije, Proboš je obećao ruku svoje kćeri Tomuše pod uvjetom da ubuduće njegov zet sa suprugom boravi i radi zajedno s njim. Svom zetu Priboš je ostavio u nasljedstvo polovinu svih posjeda, kuće i vrta izjednačivši ga time s ostalim sinovima. (22. 6. 1453.), Div. Not., sv. 37, f. 86.

služiti do isteka predviđenog roka.⁵⁰ Istovrstan prethodnom primjeru slučaj je ženidbe Pribislava Dobrosłavića iz Rudina s Pribom, kćeri Pribila Dapčića. Sklopljeni sporazum predviđao je desetogodišnji boravak i službu budućeg zeta u tastovoj kući. Na kraju predviđenog roka, kao naknadu za rad i miraz, Pribil je obećao dati zetu trećinu svojih pokretnih i nepokretnih dobara.⁵¹

Posvojenjem budućeg zeta vodila se briga o budućnosti ženske djece, a istovremeno su se nastojali rješavati postojeći problemi i potrebe posvojitelja. Motivi osiguravanja skrbi u starosti ili radne snage ponekad su dolazili na prvo mjesto. Tako je Stanica, udovica Pripka Vojvodića (*Pripchus Voiuodich*) posvojila budućeg zeta Đurjena Petičevića (*Giurien Petichieuich*). Oni su trebali ubuduće živjeti zajedno *cum bono amore et bona pace*, a Đurjen je obavezan punicu hraniti i odijevati te iskazivati joj dužno poštovanje kao majci. S druge strane, Stanica je obećala da će Đurjena smatrati svojim sinom koji će uzeti za zakonitu suprugu njezinu kćer Margaritu. Za njen je miraz majka izdvojila šezdeset zlatnih dukata.⁵²

Posvojitelji su domazetu najčešće obećavali ruku svoje kćeri. Međutim, određeni broj primjera pokazuje da na ovaj način nije bila neuobičajena udaja ni drugih ženskih srodnika, najčešće unuka. Draža, udovica pokojnog Bogoja Dragosalića (*Bogoie Dragosalich*) s Lopuda sklopila je ugovor o afilijaciji s Nikšom Milkovićem (*Nichxa Milçouich*). Za razliku od ranijih primjera, Draža je Nikši obećala dati za ženu svoju unuku Radulu, koja je ostala iza njenog preminulog sina Radosłava. Pravosnažnost posvojenja ovisila je o ispunjavanju nekoliko uvjeta.⁵³ Sličan je slučaj posvojenja Dobrijeka Rajkovića (*Dobriechus Raychouich*) s početka 1411. godine. Njega su posvojili ostarjeli supružnici

⁵⁰ (29. 8. 1395.), *Div. Canc.*, sv. 31, f. 165v-166; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 312-313; Đuro Tošić, Neven Isailović, "Bogoje Radinčić iz Gacka – domazetstvo između službe i posinjenja (affiliatio)", *Mešovita građa (Miscellanea)* 32 (2011.), 75-78.

⁵¹ (25. 1. 1385.), *Liber dotium*, sv. 2, f. 117v; *Ispisi iz knjiga miraza*, 6.

⁵² *Staniza que fuit uxor condam Bositchi Pribilouic et postea Pripchi Voiuodich, ex una parte, et Giurien Petichieuich ex altera parte, cum Dei nomine se convenerunt insimul in habere eundem, videlicet: quod dicta Staniza et dictus Giurien, gener ipsius Stanize, debeant viuere et habitare insimul usque ad mortem cum bono amore et bona pace et dictus Giurien debeat habere, tractare et reputare dictam Stanizam tanquam eius propriam matrem et ipsam tenere et nutrire, vestire ac gubernare tanquam matrem et ei exhibere omnem debitum honorem et debitam reuerentiam prout conuenit filio erga matrem secundum suam condicionem et ipsam quando veniet ad mortem facere sepeliri secundum eius condicionem et facultatem. Et versa vice, dicta Staniza promisit habere, tractare et reputare dictum Giurien tanquam proprium suum filium et ei facere et exhibere omnia couenit matri erga filium. Et hoc faciunt predictae partes quia dictus Giurien accepit in sua veram et legitimam sponsam et uxorem Margaritam, filiam dicte Stanize et ipsa Staniza dedit de sua propria dote in auxilium dotis dicte Margarite ducatos auri sexaginta prout apparet ad cartam dotalem dicte Margarite hodie factam in libro dotium notarie Ragusii [...] (20. 3. 1445.), *Div. Canc.*, sv. 65, f. 192.*

⁵³ U svrhu posvojenja Draža daje Nikši polovinu svih pokretnih i nepokretnih dobara koja ima pravo zadržati ukoliko nadživi Radulu bez zajedničkog potomstva. Ako budu imali djecu, rečena dobra ostaju njima. U slučaju da Nikša umre prije svoje supruge i da ne budu imali nasljednike, sva njegova stečevina i imovina treba pripasti Raduli. Druga polovina dobara poslije Dražine smrti ostaje njeznoj unuci Raduli. Taj dio za njenog života mogu uživati budućni supružnici ukoliko Draža bude željela živjeti s njima. (10. 12. 1398.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 130v.

iz Šumeta, Miljen Milojević (*Miglen Miloyeuich*) i Rada. Svojim posvojiteljima Dobrijek je obećao uzdržavanje, poslušnost te upravljanje i brigu o svim poslovima. Nakon svoje smrti polovinu cjelokupne imovine ostavljaju Dobrijeku, a drugu Radinoj unuci Miluši, uz uvjet da stupe u zajedničku bračnu zajednicu.⁵⁴ Početkom 1442. godine, Radut Milovanović (*Radut Milouanouich*) iz Čibače posvojio je Vlatka Božinovića (*Vlatchus Bosinouich*). Vlatko je obećao da će ubuduće živjeti i boraviti kod Raduta, smatrati ga svojim ocem, iskazivati mu poslušnost i poštovanje te pomagati u svim poslovima. Nakon Radutove smrti dužan je organizirati dostojanstven pogreb kako običaji nalažu. Vlatko je određen i za jedinog nasljednika kojemu će slobodno i bez ikakve smetnje pripasti sva pokretna i nepokretna imovina pokojnog oca. Drugi dio isprave otkriva možda i stvarnu intenciju posvojitelja. Naime, obje su se strane sporazumjele da će Vlatko oženiti Radutovu unuku Višesavu, kćer Živka Ratkovića (*Giulichus Ratchouich*) iz Čibače.⁵⁵ Primjer iz kolovoza 1444. godine u kojem je Ljubeta Brajković (*Gliubeta Braicouich*) iz Gruža, motiviran nedostatkom bioloških potomaka, posvojio Radelju Gojčinovića (*Radeglia Goicinouich*) nešto je drugačiji. Radelji je posvojiteljski otac, između ostalog, obećao dati za ženu svoju rođakinju, odnosno sestru svoje supruge.⁵⁶

Za razliku od ranijih slučajeva, gdje je afilijacija budućeg zeta imala dimenziju predbračnog ugovora, adrogacija Ivana Miošića (*Juan Miosich*) iz Dabra, kojeg je posinio Radosav Vlakotić (*Radossauus Vlacotich*) iz Rijeke dubrovačke, predstavlja primjer posvojenja postojećeg zeta. Spomenuti Radoslav evidentno nije imao muških potomaka budući da je zeta Ivana posebno obvezao da s njime podijeli brigu o udaji

⁵⁴ Izričito se određuje da u tom slučaju djeca imaju pravo nasljedstva, a Miljen i Rada nikome drugom ne mogu dati ili ostaviti rečenu imovinu. (10. 1. 1411.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 228.

⁵⁵ *Radut Milouanouich de Cibaza carens filiis volens sue senectuti prouidere sponte et libere omni meliori modo, via et forma, quibus melius et efficacius fieri potest sine aliqua exceptione juris vel facti sumpsit et acceptavit Vlatchum Bosinouich ibi presentem, volentem, contentantem et acceptantem pro suo filio adoptiuo his pactis, modis et conditionibus. Quod ipse Vlatchus a modo in antea debeat stare et habitare cum ipso Radut et habere ipsum Radut tanquam patrem suum sibique reddere filialem obedientiam et eum honorare et obedire et bene tractare tanquam si esset pater suus proprius et adiuuare ipsum Radut ad laborandum et facere facta sua prout tenetur filius versus patrem et hoc quousque dictus Radut vixerit. Et mortuo ipso Radut dictus Vlatchus teneatur ipsum Radut sepeliri facere et facere tractam honorifice secundum suos pares. Et post mortem ipsius Radut omnia bona mobilia et stabilia, presentia et futura et omnia iura dicti Radut perueniant et peruenire debeant pleno jure ipsi Vlatcho et sint sua libere sine aliqua contradictione. Et hoc ideo fecit dictus Radut quia dictus Vlatchus affidavit Visesauam, filiam Giuichi Ratchouich de Zibaza. Que Visesaua est filia unius filie dicti Radut, uxoris dicti Giuichi quam dictus Vitichus [!] in Breni est traducturus domum pro consumatione matrimonii prout ipse Vitichus ibi presens confessus fuit. Acceptans dictus Vitichus omnia suprascripta et obligans se ad predicta omnia [...] (22. 1. 1442.), *Div. Not.*, sv. 36, f. 77v.*

⁵⁶ *Gliubeta Braicouich de Grauosio, homo ser Blaxii de Sargo, carens filiis, sponte libere et equo animo sine aliqua exceptione juris vel facti accepit Radegliam Goicinouich ibi presentem, volentem et consencientem ac petentem in filium suum legitimum offerens se ex nunc et ex pacto speciali conueniens ipsum Radegliam uti in filium carnalem tenere, habere et reputare, regere et gubernare et nutrire, vestire et calciare et eum maritare et dare sibi cognatam suam, videlicet, sororem eius uxoris [...] (11. 8. 1444.), *Div. Not.*, sv. 28, f. 52v.*

njegovih preostalih kćeri, što je vjerovatno bio i primarni motiv posinjenja. Ugovorom o afilijaciji određuje se da Ivan zajedno sa suprugom ubuduće živi i radi u kući tasta i punice koje je od tada trebao smatrati svojim roditeljima. Osim toga, s Ivanom je u istu kuću trebala prijeći i njegova obitelj. S druge strane, zet-posinak obećao je da nikada neće otići ni napustiti nove roditelje i da će za njihova života sve što stekne, unositi u istu kuću i obitelj (*ponere in una et eadem domo et familia*). Radosavu je bilo prvenstveno važno da Ivan ispoštuje dogovoreno i osigura udaju preostalih kćeri, što je utvrđeno i uglavkom da će se to dogoditi i u slučaju Radosavove prijevremene smrti. Samo će na taj način Ivan i njegova supruga postati nasljednici cjelokupne imovine.⁵⁷

U određenim okolnostima moglo se dogoditi i da se posvoji bivši zet. Takav je primjer posvojenja Cvjetka Krajkovića (*Zuetchus Craychouich*) od strane njegova bivšeg tasta Gojslava Bogojevića (*Goyslaus Batganach Bogoeuich*) iz Plata. Gojslav je zetu prepisao svu imovinu uz uvjet da ga uzdržava i hrani prema svojim mogućnostima. U trenutku sklapanja ugovora Gojslavova kći nije bila živa, a iza nje su ostali sinovi koje je imala s Cvjetkom. Stoga, ako se dogodi da i Cvjetko umre prije svoga tasta, sva je njegova imovina trebala pripasti njegovoj djeci i tastu Gojslavu, koji bi se u tom slučaju trebao pobrinuti za pogreb i dati milostinju za dušu svog nekadašnjeg zeta i posvojenog sina.⁵⁸

I u slučajevima posvojenja domazeta prakticiralo se posvojenje više pojedinaca. U rujnu 1444. godine, uz suglasnost i pristanak supruge Bogosave, Radmio Milić (*Radmius Milich*) je posvojio dvojicu braće, Vukelju i Raduna (*Vucheglam et Radunum*). Ugovorom je, između ostalog, određeno da će oni oženiti Radmilove kćeri Stanisavu i Stanaču te punopravno naslijediti sva pokretna i nepokretna dobra nakon smrti budućeg tasta. Radmio se pobrinuo da, u slučaju njegove smrti, njegovu suprugu zetovi moraju izdržavati i hraniti kao svoju majku. S druge strane, braća su se obavezala sve dogovoreno ispoštovati te ubuduće ponizno slušati i poštivati svoje posvojiteljske roditelje.⁵⁹

⁵⁷ (18. 10. 1436.), *Div. Not.*, sv. 21, f. 38; *Ispisi iz knjiga notarijata*, 304-305; Đuro Tošić, "Ivan Miošić iz Dabra - domazet u ulozu budućeg kućnog domaćina", *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* 4 (2012.), 341-347.

⁵⁸ *Ego Goyslaus Batgnach Bogoeuich de Biellem, confiteor quod ex certa mea sciencia et bona voluntate recipio et assummo Zuetcho Craychouich olim generum meum, presentem et se michi dantem in filium meum adoptivum. Promittens et me obligans ipsum in omnibus et per omnia habere et tractare ut filium meum legitimum et naturalem et ex nunc eidem do et assigno omnia bona mea tam stabillia quam mobillia ad habendum, tenendum et tractandum et de eis faciendum tamquam de re sua propria hac tamen condicione, quod teneatur me tenere secum in domo et tractare et nutrire tamquam patrem secundum eius possibilitatem et condicionem meam et cum perueniam ad mortem quod teneatur facere expensas sepulture mee et unam caritatem facere pro anima mea secundum consuetudinem contrate. Et si contingeret ipsum Zuetchum premori me, quod omnia eius bona stabillia et mobillia remaneant michi et eius filiis, filiis condam filie mee, et ego teneatur illum facere sepelliri et facere ei caritatem secundum cosuetudinem contrate. [...]* (6. 11. 1398.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 128.

⁵⁹ *Radmius Milich, homo et polonicus ser Johannis Alexandri de Goze in Breno, carens filiis et volens senectuti sue providere sponte et libere et equo animo cum consensu etiam Bogosave eius uxoris et presente ipso ser Johanne Alexandri de Goze et contentante sine aliqua exceptione juris vel facti, accepit Vucheglam et Radunum, fratres Samosili ibi presentes, volentes et consencientes ac petentes in suos filios legitimos. Offerens se ex nunc dictus Radmius et ex pacto speciali*

Jedan zanimljiv primjer, koji po svojim karakteristikama nalikuje posvojenju, zabilježen je sredinom 1443. godine. Udovica Radosava s Lopuda primila je u kuću izvjesnog Ratka Stjepanovića (*Ratchus Stiepanouich*) i svog zeta Radosava Radovinovića (*Radossauus Radouinouich*), koji su trebali zajedno boraviti u Radosavinoj kući *na jednom hljebu i vinu, jednom dobru i zlu* te bili dužni zajednički raditi i međusobno se pomagati. Osim toga, za njena života ni pod kojim se uvjetima nisu smjeli odijeliti jer bi u protivnom izgubili nasljedna prava. Radosava nije bila bez potomstva, jer je u trenutku nastajanja isprave prisutan bio i njen sin Đurko, s čijim je pristankom sporazum zaključen.⁶⁰ Inače, ovaj dokument ne sadrži klasičnu izjavu o posinjenju te ona nije izriječno naglašena, ali je popraćen elementima sporazuma (*conventionem et pactum*) čiji se sadržaj i suština bitno ne razlikuju od formulara posvojenja. Po tim karakteristikama može se shvatiti i kao akt *donatio inter vivos* sa sličnim klauzulama i pravnom posljedicom.⁶¹

Rizici, odstupanja, mjere osiguranja

Sklapanje raznolikih adrogacijskih veza nerijetko je nosilo određene rizike, prije svega za posvojitelje. Sadržaji šarolikog spektra ugovora o posvojenju ponekad nagovještavaju određenu dozu nepovjerenja i bojazan da povojenik neće ispoštovati ono što se od njega očekuje. Njegova uobičajena izjava da će se pridržavati svega dogovorenog, ponekad

---

conueniens ipsos Vuchegliam er Radunum uti in filios carnales habere, tenere, reputare, regere, gubernare, nutrire, vestire et calciare et eos maritare, videlicet, sibi dare duas suas filias, videlicet, Stanisauam et Stanizam. Et volens ipse Radmius cum conesensu et voluntate ut supra quod post mortem ipsius Radmii quod ipsi Vucheglia et Radunus sint successores omnium bonorum dicti Radmii mobilium et stabilium et polouizarum quas habet cum dicto ser Johanne tamquam filii legiptimi cum hoc etiam quod si ipsa Bogosaua remanserit post ipsum Radmium, quod ipsi Vucheglia er Radonus tenantur ipsam Bogosauam nutrire et manutenere usque ad mortem tamquam eorum matrem. Et versauice dicti Vucheglia et Radonus promiserunt solempni stipulatione eidem Radmio presenti ipsum Radmium tamquam patrem precipuum habere, tenere et reputare et similiter ipsam Bogosauam tamquam matrem usque ad mortem quemadmodum facerent. Si ipsos Vuchegliam et Radunum legiptime genuissent nec non sibi et suis consiliis et mandatis justis et honestis parere et obedire prout et tamquam quilibet bonus filius patri suo tenetur et obligatus est [...] (13. 9. 1444.), Div. Not., sv. 28, f. 83v-84.

⁶⁰ *Radossaua relicta de Dobrauac Pribilouich de Insula de Medio ex una parte et Ratchus Stiepanouich et Radossauus Radouinouich eius generi ex alia parte, sponte et ex certa sciencia omni modo, via, jure et forma, quibus melius poterunt et fieri potest concorditer venerunt simul ad hanc conuentionem et pactum, videlicet: Quod debeant stare simul ad vnum pannem et vnum vinum et ad vnum bonum et vnum male in domo ipsius Radossauae et laborare et se exercere et traficare et adiuuare vnus alterum et alter alium. Et quod non possent se diuidere vnus ab alio aliquo modo quousque vixerit ipsa Radossaua [...] Et promittentes predicta habere firma et rata et non contrauenire aliqua ratione vel causa presente ad hec Giurcho, filio dicto Radossauae, et predictis omnibus consentiente et acceptante [...] (23. 7. 1443.), Div. Not., sv. 37, f. 98v.*

⁶¹ Osim forme afilijacije, odnosno, ugovornog posvojenja, *donatio inter vivos* koja ne uključuje afilijaciju na simboličkoj razini, donacija imovine i nasljeđa kao i osiguravanje socijalne skrbi mogli su se postići i institutom testamentarnog posvojenja. Takva praksa zabilježena je i drugdje. L. Laumonier, "Manières de parenté", 9-12. Institut testamentarnog posvojenja u srednjovjekovnom Dubrovniku vidljiv je u praksi, iako ni ovo pitanje nije bilo regulirano Statutom. Mirza Hebib, "Primjena instituta rimskog prava u cilju materijalnog osiguranja ženskih srodnika u zakonskom nasljeđivanju srednjovjekovnog Dubrovnika", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 60 (2017.), 86-87.

nije bila dovoljna, već su kao mjere osiguranja bile predviđene sankcije za posvojenika i to najčešće u vidu izbacivanja iz kuće ili razbaštinenja. U onim ugovorima u kojima su veze između posvojitelja i posvojenika oponašale stvarno roditeljstvo, s izraženom odgojnom komponentom, roditelji su imali pravo ispravljati i kažnjavati posvojenog sina ako se neprimjereno ponaša. U slučaju posvojenja Budeča Radovića iz 1394. godine određeno je da ga, ukoliko bude neposlušan, budući otac treba ispraviti i kazniti, a ako bi ustrajao u neprikladnom ponašanju, može ga razbaštiniti i izbaciti iz svoje kuće.⁶² Osim toga, u slučaju kršenja ugovora, posvojeni sin mogao je snositi i novčane sankcije. Takav je primjer posinjenja Nikole Radiničića (*Nicola Radinich*) iz 1455. godine. Njega je, uz pristanak supruge Rade, posinio Bjelosav Milatković (*Bielossauus Milatchouich*) iz Srebrenog. Bjeloslav je Nikoli dao na upravljanje sva svoja dobra, prava i posjede koje ima i koje će imati u budućnosti. Međutim, ako kojim slučajem Nikola napusti svoje posvojitelje, ne samo da će izgubiti garantirano nasljedstvo, već je dužan isplatiti im novčanu sumu od 100 perpera uz dodatnu kamatu od 10%.⁶³ Na isti ili sličan način mogle su se zaštititi obje ugovorne strane.⁶⁴

⁶² [...] *volens quod si ullo tempore ego essem inhobediens dicto Drugo patri meo adoptiuo et ei aduersarius quod quociencunque ipsi placuerit propter meam inhobedenciam et aduersanciam possit me in eius arbitrio corrigere et castigare et si per dictas corectiones non corigeret et persisterem in inhobedencia et prauitate contra eum, quod possit me expellere a se et exheredatur omnibus suis bonis quando ipsi placuerit super anima et consiencia sua disponendo predictam [...]* (25. 10. 1394.), *Div. Canc.*, sv. 31, f. 124v. Bogumil Božiković mogao je izgubiti pravo na nasljedstvo cjelokupne imovine svojih posvojitelja ukoliko bi se dogodilo da ih napusti ili se prema njima bude neprilično ponašao. (8. 2. 1395.), *Div. Canc.*, sv. 31, f. 144. Slične odredbe nalazimo i u ugovorima sa domazetom. U slučaju neposlušnosti domazeta Ivana Miošića ili iskazane želje da napusti svoga tasta Radosava i njegovu ženu, Radosav je imao pravo da zeta-posinka i njegovu obitelj izbaci iz svoje kuće bez ikakvih obaveza i dugovanja: [...] *quod si ipse luan obediens non esset et ascultare nollet ipsum Radossauum vel ab eo et uxore sua recedere et se separare vellet, quod tunc et in casibus predictis et quolibet eorum ipse Radossauus eum de domo et a se expellere possit cum tota sua familia et aliquid sibi dare non teneatur nec ipse luan ab eo ullo modo petere possit [...]* (18. 10. 1436.), *Div. Not.*, sv. 21, f. 38; *Ispisi iz knjiga notarijata*, 304-305.

⁶³ *Bielossauus Milatchouich de Breno de Srebreno homo ser Georgii de Chaboga et Radna, uxor ipsius Bielossauui, cum consensu ipsius Bielossauui eius mariti ex certa eorum sciencia acceperunt in eorum filium adoptiuum Nicolam Radinich presentem et acceptantem. Promittens dictus Nicola in vita ipsorum Bielossauui et Radne stare et habitare cum ipsis et ab eis non recedere et ipsis et cuilibet ipsorum exhibere debitum honorem et reuerentiam et ipsos tractare et reputare loco presentem et quando venerint ad mortem ipsos sepelire prout erit justum et conueniens [...]* quod si dictus Nicola in vita ipsorum Bielossauui et Radne recedatur ab ipsis Bielossauo et Radna et non vellet habitare et stare cum ipsis Bielossauo et Radna, quod tunc ipse Nicola intelligatur esse debitor ipsorum Belossauui et Radne de iperperis centum per cartam debiti notarie cum pena X pro cento ad omnem voluntatem ipsorum Bielossauui et Radne. Et de pluri ipse Nicola nihil habere debeat de polouicis, denariis, animalibus, bonis mobilibus et stabilibus, iuribus et actionibus ipsorum Belossauui et Radne recedente ipso Nicola ab ipsis Bielossauo et Radna et nolente habitare cum ipsis Bielossauo et Radna in eorum vita ut supra dictum est [...] (25. 1. 1455.), *Div. Not.*, sv. 39, f. 176.

⁶⁴ Iz nešto ranijeg perioda potječe sporazum između Milka Obratkovića (*Milcus Obratchouich*) iz Drine i Andreja Karčića (*Andreas Carçich*) iz Župe dubrovačke u kojem je predviđen iznos od 25 perpera koliko oštećenom treba isplatiti druga strana u slučaju kršenja ugovorom predviđenih odredbi. (3. 6. 1352.), *Div. Canc.*, sv. 17, f. 44; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 31.

Za dosljedno provođenje ugovornih stavki i rješavanje eventualnih nesporazuma, sukoba ili svađa među ugovaračima, ponekad se predviđalo i djelovanje arbitara. Tako je u ugovoru u kojem je Gojslav Ponošević (*Goislauus Ponosseuich*) iz Vrbice posvojio Obrada Stojčinovića (*Obradus Stoizinouich*) iz Popova utvrđeno da, ukoliko dođe do međusobnog nesporazuma, *Obrad eligat duos bonos homines ville nostre et nos duos alios, qui vel maior partes ipsorum habeant arbitrum et bailiam nos concordandi, promitentes stare omni ipsorum determinacioni.*⁶⁵ Kada su ranije spomenuti Tvrdin i njegov zet Bogoje sklopili sporazum o afilijaciji, odredili su Tvrtkova gospodara (patrona) vlastelina Ivana Menčetića (*de Mençe*) kao arbitra, ako se među njima pojave nesuglasice i sporovi.⁶⁶

Učestalost adrogacijskih praksi s ciljem nadomještanja radne snage ili osiguravanja skrbi u starosti ukazuje na njihovu praktičnost i učinkovitost u rješavanju životnih problema. Ukoliko bi se dogodilo da posvojenik ne nadživi svoje roditelje ili da ugovor o posvojenju iz nekog razloga postane ništavan, moglo se bez ikakve zapreke pribjeći posvojenju nove osobe. U svibnju 1433. godine, bračni par iz Rijeke dubrovačke, Brajan Pribilović (*Braian Pribilouich*) i Maruša, posvojili su Radoja Milovanića (*Radoe Milouanich*) iz Dračevice. Ostarjeli supružnici, koje je treća životna dob zatekla bez biološkog potomstva, imenovali su Radoja za jedinog baštinika cjelokupne imovine i prava. To se naročito odnosilo na posjede vlastelina Mateja Đurđevića (*de Georgio*) koje su obrađivali na polovicu, o kojima je ubuduće trebao brinuti njihov posvojeni sin.⁶⁷ Međutim, četiri godine kasnije supružnici iz Rijeke dubrovačke ponovo susrećemo u ulozi posvojitelja. U ožujku 1437. Brajan i Maruša primili su za sina Priboša Milakovića (*Pribos Milachouich*), pravdajući taj čin istim motivima kao i ranije.⁶⁸ Sve njegove obaveze prema

⁶⁵ (29. 3. 1411.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 180v; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 612.

⁶⁶ (29. 8. 1395.), *Div. Canc.*, sv. 31, f. 165v-166; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 312-313.

⁶⁷ (9. 5. 1433.), *Div. Not.*, sv. 18, f. 27v; *Ispisi iz knjiga notarijata*, 224-225.

⁶⁸ *Braian Pribilouich et Marussa eius Braian uxor de voluntate dicti sui mariti asserentes carere prole et iam annosos essentes se penitus fere sine spe future prolis et non ualentes attendere, colere et laborare possessionem quam ipsi ad polouizam habent et tenent a venerabili domino Matheo de Georgio, canonico Ragusino in Razato juris sui canonicatus, volentesque prouidere opportunis talibus suis honesto et debito modo, itaque dicti jugales in ipsorum filium adoptiuum acceperunt et accipiunt Pribos Milachouich presentem, acceptantem et humiliter exposcentem partis modis et conditionibus infrascriptis, videlicet: Quod dictus Pribos teneatur et debeat continue seruire et obedire dictis Braiano et Marusse et cuilibet eorum in omnibus licitis et honestis prout facere tenetur et obedire debet quilibet bonus filius suis parentibus et attendere ad collendum et laborandum terras et vineas suprascripte polouice secundum ceteri polouinici Archiepiscopatus et canonicorum Ragusii tenentur et obligati sunt in Rozato ac omnes et singulos fructus, redditus, introitus et prouentus dicte polouice suprascriptis polouinici spectantes et pertinentes in domo dicatorum Braian et Marusse ponere et similiter omnia et singula lucra que occurrent fienda de tempore in tempus per ipsum Pribos quouismodo, jure, forma et causa deferre et dimittere in domo dicatorum Braian et Marusse sub gubernatione, regimine, administratione et dispensacione ipsorum Braian et Marusse. Qui Pribos in domo ipsorum [!] Braian nunc de presenti intrare, stare morarique [112] debeat ad incohandum, exercendum, prosequendum et perseuerandum omnia et singula suprascripta. Et ipso Pribos exequentem et operante ut preferitur post mortem cuiuslibet dicatorum jugalium, quos speliri facere teneatur dictus Pribos condenter secundum eius facultatem, omnia ipsorum Braian et Marusse cuiuslibet bona mobilia et stabilia, jura et actiones et specialiter dictam polouizam libere habere debeat et succedere sine aliqua exceptione juris uel facti ipse Pribos heredes*

posvojiteljskim roditeljima bile su istovjetne onima koje je ranije bio dužan izvršavati Brajan Milovanić. Pribošu i njegovim nasljednicima stavili su sva pokretna i nepokretna dobra, posjede i prava. Očigledno je iz nekog razloga prethodna isprava o afilijaciji Brajana Milovanovića prestala vrijediti, najvjerovatnije zbog njegove prerane smrti, pa su se supružnici odlučili na novo posvojenje. Prema ispravi o posvojenju, Priboš je već od ranije radio i služio u kući Brajana i Maruše. Nepune dvije godine kasnije, preminuli su Brajan i Maruša. Ovaj je put ugovor u potpunosti proveden, budući da je Priboš kasnije zabilježen kako slobodno raspolaže naslijeđenom imovinom. Njihov je posvojeni sin krajem siječnja 1449. godine, od naslijeđenih posjeda, za 60 perpera ustupio prava na dva solda zemlje izvjesnom Nikoli Radosaliću (*Nicola Radosalich*) iz Rijeke dubrovačke.⁶⁹ Dva mjeseca kasnije, prodao je prava na jedan komad zemlje Matku Vučkoviću (*Matchus Voçchouich*) iz istog mjesta za 100 perpera.⁷⁰ Do kraja godine, za identičnu novčanu vrijednost, Priboš je prodao i kuću sa vrtom Dabiživu Jušiću (*Dabixius Jussich*).⁷¹

Položaj i prava posvojenika

U praksi su se nastojali izjednačiti položaj i prava posvojene i biološke djece. Posvojitelji su naglašavali njihov istovjetan status koristeći uobičajene formulacije: *ac si esset ex me legiptime natiuus, tamquam in filium nostrum legiptimum et naturalem, tanquam filium carnalem, tanquam filii legiptimi, sicut ex suo proprio sanguine fuisset genitus* i sl. U razmatranim dokumentima, posvojitelji posebno ističu i nepovredivo i isključivo pravo posvojenika na naslijeđenu imovinu. Na ovaj se način pružala dodatna zaštita posvojenom sinu i garancija da njegovo nasljedstvo neće biti osporavano. Kada je Milatko Dragošić (*Millatichus Dragosich*) posvojio Novaka Radmanića (*Nouachus Radmagnich*), obećao mu je u nasljedstvo dati svoju imovinu uz dodatno jamstvo da ta prava nitko ne može osporiti niti se ona mogu oduzeti zbog neke nesmotrenosti ili uvrede od strane Novaka (*nulla persona possit eidem aliquam questionem facere et ex nunc prout ex tunc dicta omnia sua bona tam mobilia quam stabillia titulo donacionis*

---

et successores eius. Qui Braian et Marussa mutuo ipsorum consensu ex nunc prout ex tunc et ex tunc prout ex nunc, dictam polouizam cum suis juribus et pertinentiis ac omnia alia et singula eorum bona presentia et futura, jura et actiones renunciauerunt et penitus renunciata et renunciatas esse volunt dicto Pribos presenti, stipulanti et recipienti pro se heredibus et succesores suis. Ita quod post quidem mortem ipsorum cuiuslibet Braian et Marusse ut supra et non atea [antea?] cum conditionibus scriptis idem Pribos pleno jure heredes et succesores eius scripta omnia et singula habeat, teneat, gaudeat et possideat et omnia alia et singula ex ipsis et quolibet ipsorum in morte disponere possit pro libito sue voluntatis quemadmodum dicere et facere poterant dicti Braian et Marussa ante presentem conuentionem et pactionem [...] (9. 3. 1437.), *Div. Not.*, sv. 21, f. 112r-112v.

⁶⁹ (30. 1. 1449.), *Div. Not.*, sv. 33, f. 85.

⁷⁰ (3. 5. 1449.), *Div. Not.*, sv. 39, f. 48.

⁷¹ (3. 8. 1449.), *Div. Not.*, sv. 39, f. 85.

inter vivos que nulla ingratitudine [!] vel offensa reuocari possit).⁷² U ranije spomenutom slučaju posvojenja Obrada Mirosalića izričito se garantira da njegova prava na dobra koja treba naslijediti neće biti ugrožena ni na koji način.⁷³

Posvojenici koji su posvojeni pored živih bioloških potomaka, redovno su dobivali određeni dio nasljedstva. Na primjer, Obradu Ratkoviću iz Bosne određen je jednak udio u nasljedstvu s ostalom zakonitom djecom.⁷⁴ Radiša Živković svom je posvojenom pastorku dodijelio trećinu svoje imovine, isto koliko su dobila i dvojica njegovih bioloških sinova.⁷⁵ Posvojenom Radelji Gojčinoviću zajamčeno je isto pravo ako njegov budući otac Ljubeta Brajković bude imao bioloških sinova.⁷⁶ Radoslav Pribilović također je garantirao ravnopravnost u nasljedstvu svom posvojenom sinu Vlakoti.⁷⁷ U slučaju adrogacije Luke Stojakovića, posvojiteljska majka Maruša odredila je da poslije njene smrti Luka ravnopravno podijeli imovinu s njenim biološkim sinom Ruskom *tamquam si esset fratres carnales nati ex uno patre et una matre*.⁷⁸ Međutim, moglo se desiti i da posvojenik dobije veće nasljedstvo od biološkog sina. Primjerice, Živku sa Šipana posvojitelj je u nasljedstvo odredio izdvojeni četvrti dio imovine, dok je preostale tri četvrtine Živko trebao ravnopravno podijeliti s bratom Palkom.⁷⁹ Dakle, i u slučajevima domazetstva

⁷² (25. 5. 1402.), *Div. Canc.*, sv. 34, f. 122v-123; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 454-455.

⁷³ "[...] et quod in dictis bonis nostris nullas alius noster attinens vel propinquus petere possit aliquid vel succedere in aliquo aliqua ratione vel causa [...]" (16. 7. 1395.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 51.

⁷⁴ (21. 7. 1397.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 85v; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 397; V. Čučković, *Razvoj ugovora o nasljeđivanju*, 288. Isto tako, posvojeni Nikola postavljen je za jedinog nasljednika svoga posvojitelja. Ako bi njegov posvojitelj u braku dobio sinove, oni će imati jednak udio u nasljedstvu s Nikolom, a ako bi dobio kćeri, Nikola je dužan da im kao pravi brat, osigura miraz i spremi ih za udaju. (20. 3. 1432.), *Div. Not.*, sv. 21, f. 125v.

⁷⁵ (8. 2. 1427.), *Div. Not.*, sv. 15, f. 68v-69.

⁷⁶ [...] *Et volens quod si ipse Gliubeta decederet sine filiis legitimis, quod ipse Radeugia sit successor omnium suorum bonorum tamquam filius legitimus et si haberet filios quando decederet quod ipse Radeugia diuidat vel sit equalis filiis suis in hereditate sicut si esset filius ut ceteri, videlicet, per medietatem. Promittens versauice dictus Radeugia solemnii stipulatione eidem Gliubete presenti ipsum Gliubetam in patrem precipium habere, tenere et reputare quemadmodum faceret si ipsum Radeugiam legitime genuisset nec non sibi et suis consiliis et mandatis justis et honestis parere et obedire prout et tamquam filius bonus quilibet patri suo tenetur et obligatus est [...]* (11. 8. 1444.), *Div. Not.*, sv. 28, f. 52v.

⁷⁷ [...] *post mortem ipsius Radossai bonorum et iurium olim ipsius Radossai habere debeat partem suam uti si carnalis filius esset ipsius Radossai et genitus ab ipso et cum aliis filiis siue heredibus ipsius Radossai equaliter et equa portione tunc didivide debeat omnia bona et jura ipsius Radossai nulla contradicione filiorum et heredum ipsius Radossai obstante quia sic fuit et est intencio eius Radossai [...]* (12. 8. 1436.), *Div. Not.*, sv. 21, f. 3.

⁷⁸ (27. 12. 1449.), *Div. Not.*, sv. 35, f. 31. Petko Stonjić je posvojenom sinu Obradu obećao da poslije njegove smrti [...] *ipse habeat et habere debeat partem suam omnium bonorum meorum et michi succedere in ipsis bonis prout unus ex filiis meis legitimis [...]* (21. 7. 1397.), *Div. Canc.*, sv. 33, f. 85v; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 397. Radin Ljubojević je svome posvojeniku Radoslavu Gojakoviću ostavio u nasljedstvo sva pokretna i nepokretna dobra uz mogućnost da ih treba podijeliti u slučaju da Radin bude imao biološkog sina ili kćer: [...] *Et si per casum accideret quod diuina gratia haberem aliquem heredem, tunc et eo casu dictus Radoslaus sit heres meus pro medietate et ipse filius vel filia quem Deus daret pro alia medietate [...]* (2. 11. 1409.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 99; *Ispisi iz knjiga kancelarije*, 607.

⁷⁹ (26. 8. 1411.), *Div. Canc.*, sv. 38, f. 208v.

posvojiteljski roditelji često ostavljaju zetu cjelokupnu imovinu ili mu garantiraju pravo na određeni ili jednak, pa čak i veći udio u nasljedstvu s ostalim baštinicima.⁸⁰

Razumije se da je za posvojenika adrogacijom dolazilo do višestruke promjene u gotovo svim životnim sferama. Ponekad je ono sa sobom nosilo i promjenu osobnog imena. Takav je primjer sadržan u ugovoru kojim je 1432. izvjesni Frangul (*Frangullus*) s Krfa posvojio petnaestogodišnjeg Radohnu, sina pokojnog Vukca iz Dubrovnika. Uz pristanak brata Ivana Božičkovića (*Juanus Bosicchouich*), Radohna je dobio i novo osobno ime, Nikola. Budući da je Frangul bio star čovjek bez potomaka, obećao se prema Nikoli ophoditi kao prema zakonitom i biološkom sinu. S druge strane, Nikola je izjavio da će Frangula slušati, služiti, poštivati, njegovim dobrima časno upravljati te ih brižljivo i vjerno čuvati. Dalje obećava da će se i prema Frangulovoj supruzi Mariji ponašati ponizno i časno, kako treba činiti svaki dobar i poslušan sin. Zauzvrat, Frangul je postavio Nikolu za univerzalnog baštinika i nasljednika cjelokupne svoje imovine i prava.⁸¹

⁸⁰ Ratku Stjepanoviću i Radosavu Radovinoviću se nakon smrti njihove buduće majke Radosave garantiraju jednaka nasljedna prava s njenim biološkim sinom Đurkom: [...] *Et post mortem ipsius Radossaue, dicti Ratchus et Radossaus habeant equale jus cum Giurcho, filio ipsius Radossaue, in omnibus bonis suis tam mobilibus quam stabilibus et possint et valeant se diuidere quandocunque voluerunt post mortem dicte Radossaue et quilibet eorum habeat partem suam equaliter cum aliis de omnibus bonis mobilibus et stabilibus, lucris et conquestis sine aliqua contradictione. Et si quis eorum antea quam venerit ad diuisionem moriretur, quod non possit partem suam alicui dimittere nisi vnus alteri. Et similiter si aliquis eorum vellet se diuidere ab aliis ante mortem dicte Radossaue, quod ille qui se diuideret ante mortem ipsius Radossaue non habeat quicunque de bonis predictis [...]* (23. 7. 1443.), *Div. Not.*, sv. 37, f. 98v.

⁸¹ *Ser Frangullus, filius quondam Dimitrii Gaurilli de Corphoy, asserens se liberis carere et esse sine spe future prolis, sponte libere et ex certa eius scientia Radochnam, filium condam Vochaç de Ragusio, nominatum per suprascriptum Frangullum Nicolam annorum circa quindecim ut dicit ipse Radochna nunc Nicola nominatus ac Juan Bosicchouich frater uterinus scripti Nicole siue Radochne et de volunte ipsius fratris sui Juani, presentem, volentem, contentantem et humiliter sit fieri supplicantem omni modo, jure, via et forma quibus melius de jure et aliter aliquo modo potuit et sciuit ac potest et scitum ipse Frangullus acceptauit, assumpsit et in ipsius Frangulli filium adoptiuum omni cum solemnitate opportuna recepit ad ipsum nunc Nicolam vocatum per eundem ser Frangulum tenedum, docendum, castigandum et in omnibus paterno more tractandum prout facere et humane tractare tenetur quilibet bonus pater proprium legitimum et naturalem filium suum sibi carum et obedientem. Qui Radochna, nunc nominatus Nicola, versa vice promisit et se obligauit dicto ser Frangulio, nunc patri suo, sibi obedire, seruire et debitam reuerentiam prebere et honorem suum custodire ac res et bona ipsius Frangulli presentia et futura hic et alibi vbicunque existentia bene, fideliter et omni solitudine saluare, custodire, regere, gubernare et recte disponere nec non debitam reuerentiam, obedientiam et honorem prebere Marie uxori dicti Frangullii prout facere tenetur et debet quilibet bonus, obediens et discretus filius suis parentibus et ex bonis cuiuslibet eorum. Qui Frangullus ex nunc prout ex tunc et ex tunc prout ex nunc, dictum Nicolam filium suum adoptiuum in instituit eius uniuersalem heredem et successorem in omnibus et singulis suis bonis, mobilibus et stabilibus, iuribus et actionibus quibuscunque presentibus et futuris [...]* (20. 3. 1432.), *Div. Not.*, sv. 21, f. 125v.

Zaključak

Analiza posvojiteljskih praksi u srednjovjekovnom Dubrovniku pokazuje da posvojenje odraslih osoba nije bilo izolirana ili rijetka pojava, već dio šire društvene stvarnosti. Raznoliki oblici posvojenja odraslih osoba bili su povezani s rješavanjem aktualnih egzistencijalnih i životnih pitanja. Posvojitelji su adrogacijom zbrinjavali ženske članove obitelji, učinkovito zadovoljavali potrebu za radnom snagom ili osiguravali uzdržavatelja u trećoj životnoj dobi. U slučajevima kada su imali samo žensku djecu, posvojenjem domazeta mogli su učinkovito otkloniti sve navedene probleme. Na taj je način posvojenje omogućilo kontinuitet obiteljskih poslova i nasljedstva, osiguravajući ekonomsku stabilnost i socijalnu sigurnost. Pravna vrijednost posvojenja ovisila je o nekoliko ugovorenih uvjeta kojima su zadovoljene potrebe posvojitelja i posvojenika. Ovi su uvjeti često uključivali obvezu posvojenika da preuzme brigu o posvojiteljima u njihovoj starosti te da nastavi obavljati obiteljske poslove. Najčešće su kandidate za posvojenje nalazili unutar obiteljskih krugova, čime su dodatno osnaživali obiteljske veze i osiguravali pouzdanost posvojenika. Međutim, nije bilo neuobičajeno posvojiti pojedince iz okolice, pa čak i strance, na temelju prethodnog poznanstva ili neke vrste preporuke. Identificiranje glavnih aktera i sporazumnih strana kroz ugovore o adrogaciji ukazuje na priljev susjednog slavenskog elementa i potvrđuje njegove intenzivne kontakte s dubrovačkom sredinom. To je rezultiralo kulturnom i etničkom mješavinom koja je obogaćivala društveni život srednjovjekovnog Dubrovnika. Posvojiteljske su prakse na taj način bile aktivan čimbenik u oblikovanju etničke i društvene slike srednjovjekovnog Dubrovnika, doprinoseći njegovoj dinamičnoj i heterogenoj strukturi.

Primjeri ugovora o posvojenju sačuvanih u Dubrovačkom arhivu predstavljaju samo dio dostupne dokumentacije, a prisutnost sličnih akata i u prvoj polovici 14. te drugoj polovici 15. stoljeća ukazuje na kontinuitet ove prakse izvan zadanog vremenskog okvira. Iako ovi izvori svjedoče o raznolikim motivima posvojenja – od osiguranja nasljedstva i ekonomske stabilnosti do brige za starije članove obitelji – praćenje dugoročnih posljedica posvojenja, kao i sudbina posvojenih pojedinaca, donošenje sigurnijih zaključaka o učestalosti formalnih i neformalnih adoptivnih praksi na području srednjovjekovnog Dubrovnika, kao i njihova usporedba s drugim europskim područjima, zahtijeva sveobuhvatan sintetski pristup koji nadilazi okvire ovog rada i ostaje zadatak budućih istraživanja.

THE PRACTICE OF ADROGATION IN LATE-MEDIEVAL DUBROVNIK

ALMIR PECO

Summary

Based on entries in the registers *Diversa Notariae* and *Diversa Cancellariae*, preserved in the State Archives in Dubrovnik, various examples and modalities of adult adoption (*adrogatio*) are being examined. This practice, which developed in the antiquity and to a certain extent survived across European territory through the Middle Ages, was not rare in Dubrovnik either, as it often proved a welcome solution to diverse vital issues.

Adrogation contract defined the terms for creating a new family structure by efficiently satisfying the need for labour force or secured life support in the third age. In cases when the adopters had only female children, by adopting the son-in-law who entered his wife's household (*domazet*) they were able to secure the continuity of the family and its property. Viewed generally, this practice was of major importance in terms of economic stability and social security of smaller family units, especially nuclear families.

Adrogation candidates were usually recruited among the broader family circle, which contributed to the strengthening of the family ties, and at the same time guaranteed that the adoptee would be a person of confidence. However, adrogation of persons from the neighbourhood or even foreigners was not uncommon, based on previous acquaintance or some kind of recommendation. Adrogation contracts often point to the influx of Slavs from the hinterland and confirm their lively contacts with the Ragusan community. Adoptive practices thus proved to have been an active factor in the shaping of the ethnic and social picture of medieval Dubrovnik, contributing to its dynamic and heterogeneous structure.